

VIRGIL I. BĂRBAT

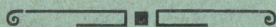
„Naționalism“

sau

„Democrație“

„Von einem Führer verlangt man vor allem, dass er seine Zeit versteht und mit der selben geht“ —

BCU Cluj / Central University Library Cluj **Carmen Sylva.**

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă

1911

Prețul 2 Lei

786060
VIRGIL I. BĂRBAT

„Naționalism“

sau

„Democrație“

BCU Cluj / Central University Library
*„Von einem Führer verlangt man vor
allem, dass er seine Zeit versteht und
mit der selben geht“ —*

Carmen Sylva.

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă

1911

Multămire părinților

BCU Cluj / Central University Library Cluj

PREFATĂ

Se va zice: mai poate fi pusă în discuție, valoarea *naționalismului*, azi, când lumea pare dominată de „principiul naționalităților“, azi, când istoria ne dovedește că toate popoarele mari și-au iubit și țara, azi, însfârșit, când cercetătorii par a fi stabilit că naționalitatea este pentru om un mediu tot atât de fatal și de trebuitor ca și aerul, bună oară?

De sigur că nu. Naționalitatea, concentrarea în mijlocul unei atmosfere vii, întocmai ca și sănătatea fizică și ca libertatea dublată de o bună stare economică... sunt considerate azi și cu drept cuvânt, drept unele din condițiile esențiale ale existenței culturale a unui popor.

Dar presupuneți acum că cineva ar veni și v'ar zice: „sănătatea este sufletul culturii, omenirea numai atunci a putut produce ceva mare în lume, când a ținut seamă de această condițiune fundamentală a existenței oricărei culturi; fără sănătate nu se poate, sănătatea este *idealul*“. Cam așa vorbesc reprezentanții fanatici ai culturii fizice.

Presupuneți apoi, că un altul ar veni și v'ar spune că buna stare economică și libertatea fiind absolut trebuitoare mării omenști, *egalitarismul*, — împerecherea principiului liberal cu acela al maximului de bună stare —, este baza și *idealul* aspirațiilor omenști.

Presupuneți, însfârșit, că un al treilea v'ar afirmă că cultura nu poate fi decât națională și că deci *naționalismul* este *idealul*.

Ce ați putea răspunde? Că toți trei au dreptate, ceea ce

însemnează că nici unul din ei nu o are în totul. Fiecare din teoreticianii de mai sus reprezintă câte una din nevoile organice ale omenirii, dar fiecare din ei reprezintă și exagerările raționaliste ale uneia din aceste trebuințe. Echilibrul natural e înlocuit aci prin forme cari trădează necumpăneala intelectualistă.

Azi viața omenească este disputată de curentele naționaliste, socialiste, de acelea ale iubitorilor de sporturi, etc. . . . Ce însemnează aceasta? *Insemnează că suntem pe calea cea bună*, pe drumul care ne va duce spre adevăratele temelii ale culturii, dar mai ne dovedește și că nu suntem destul de tari, încât să putem stăpâni acest bine; ne dovedește, deasemenea, că suntem gata să cădem într'un particularism al binelui, tot atât de formalist, tot atât de dăunător culturii, ca și totalitatea răului de până acum. *Barbaria* sau *formalismul* pot reveni încă în mijlocul vieții noastre.

Lucrul acesta voim să-l arătăm, cu privire la naționalismul, la *filosofia naționalistă* a d-lui Popovici, filosofie expusă în scrierea sa: „*Naționalism sau Democrație*“, 1910, Minerva, București.

În multe locuri, d. Popovici va crede că suntem nedrepti. Dacă în adevăr suntem nedrepti undeva, îi cerem iertare. De cele mai multeori însă, noi nu puteam ține seamă de afirmațiile izolate ale d-sale, întrucât ele nu se pot încorpora în sistemul de activitate propus de d-sa. Așa, în lucrarea d-lui Popovici se găsește, e drept, învinuiri la adresa boierimei noastre — învinuiri mai mult indirecte! — nicăiri însă nu găsim în sistemul său de reformă socială, vre-o indicație în privința îndatoririlor *neapărate* pe cari trebuie să și le ia această boierime, îndatoriri de transformare a corpului ei, de voește să mai existe ea și cu ea, întreaga cultură. D. Popovici ne spune că dușmanul cel mare al culturii este democrația; un dușman tot atât de mare însă e nevoioșia și inferioritatea claselor de sus. Pe acest dușman îl lasă în umbră d. Popovici! D-sa nu ne arată care este principiul activ, formativ al tuturor distincțiilor sociale, al oricărei culturi și urmarea este că îndreptările ce ne pune sunt și ele lipsite de viață, nu împing individul pe drumul cel bun, pe drumul cel rodnic, pe acela al *înălțării personale*.

Principiul activ al formării societății viitoare trebuie căutat dincolo de distincțiile actuale, dincolo de democrația și aristocrația actuală, în viață, în nevoile acesteia, în datoriile pe care forma ei actuală le impune, în chipuri diferite, celor de sus și celor de jos, tuturor acelor care luptă pentru stabilirea bazelor culturii viitorului, pentru găsirea echilibrului cultural propriu timpurilor ce vin. Nu hulind, ci muncind, vom putea realiza această cultură.

Acesta a fost un exemplu numai și el va fi arătat în parte, de ce am fost uneori nedrepti față de d. Popovici, de ce n'am ținut seamă de toate afirmațiile d-sale.

NATIONALISM SAU DEMOCRATIE

„Es ist eine neue philosophische Zeitschrift „Logos“¹⁾ gegründet.... Sie nennt sich internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur und betrachtet es als ihre Aufgabe, als Vorarbeit für eine künftige Systembildung, die ganze Fülle der in der Kultur vorhandenen und Treibenden Motive in das philosophische Bewusstsein zu erheben. Sie will international sein, weil trotz der berechtigten Entfaltung nationaler Sonderkultur nur in einem übernationalen zusammenschluss der Ergebnisse das letzte Ziel der philosophischen Bestrebungen liegen kann“.

Dr. Heinrich Simon.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ „Logos“. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur. Unter Mitwirkung von Rudolf Eucken, Otto Gierke, Edmund Husserl, Friedrich Meinecke, Heinrich Rickert, Georg Simmel, Ernst Troeltsch, Max Weber, Wilhelm Windelband, Heinrich Wölflin — hrsg. von Georg Mehlis [Freiburg in Br.], Verlag V. I. C. M. Mohr [Paul Siebeck], Tübingen, 1910.

Capitolele din cartea domnului Popovici, luate *fiecare în parte*, par trăite, par scrise sub impulsul unei nevoi sufletesti mari. Uneori ești chiar oprit în loc de puterea cu care ele îți sunt puse înainte. Și atunci te întrebi, dacă poți cere ordine, un sistem, *lămurirea unui ideal* și a unui *plan de luptă* dela un scriitor care se gândește mai mult la altceva, la loviturile pe cari este nevoit să le dea unui dușman puternic, unui dușman ce poate răsări în tot momentul și de ori și unde, unui dușman, — neregula, grosolănia... —, *care răsare de fapt*, în țara noastră, prea des și de unde nici n'ai gândi.

Privite din punctul acesta de vedere, critica domnului Popovici și îndreptările propuse de D-sa, te pot mulțămii, le

poți, în parte, chiar primi. Așa, critica făcută școalei are în sprijinul ei majoritatea specialiștilor contemporani și acelaș lucru se poate spune și de alte părți din lucrarea de care ne ocupăm.

Dar... Domnul Popovici nu este un simplu mercenar, în serviciul cutărei sau cutărei puteri străine, D-sa voește să dea un *scop*, un rost vieții sale și mai ales vieții altora, D-sa vrea să fie un *îndrumător* al neamului nostru, răsboinicul propriului său *ideal*. Domnul Popovici are, în adevăr, un ideal; sau crede că are unul, și toate afirmările sale, spre a fi pe deplin înțelese, trebuiesc deci raportate la acest ideal.

Așa fiind, domnul Popovici te obligă să aduni de prin fragmentele scrise de D-sa, elementele pozitive ale teoriei sale și să cauți să reconstituești în întregime *idealul* pe care D-sa îl urmărește și despre care ne vorbește într'un chip mai mult sau mai puțin sporadic numai; te mai obligă apoi să treci uneori cu vederea frumusețea gestului „luptătorului“ și să examinezi mai mult *materialul* deasupra căruia D-sa clădește viitorul, își înalță idealul său; te obligă, în sfârșit, să cercetezi dacă realitatea pe care o combate este ea, în adevăr, ceva ce poate fi înlăturat, *dacă realitatea îngăduie* deci, *sau nu* îngăduie *împlinirea idealului* despre care este vorba.

Vom avea așa dar de lămurit: care este idealul domnului Popovici, cari sunt faptele pe cari se sprijină, cari sunt, în sfârșit, piedicile ce-i stau în cale. Cu alte cuvinte, vom avea trei grupuri de chestiuni: *ce vrea domnul Popovici; ce constatări face domnul Popovici; ce mijloace de îndreptare propune domnul Popovici*, grupuri cari vor corespunde celor trei diviziuni ale lucrării de față și cari sunt:

- I. *Idealul;*
- II. *Faptele;*
- III. *Acțiunea.*

Din răspunsurile ce vom căpăta la toate aceste întrebări, vom putea vedea dacă domnul Popovici este un reformator, sau ceeace este și mai important încă, dacă naționalismul, domnului Popovici, este lucrul de care avem noi nevoie în prezent.

I. IDEALUL

- 1) Naționalismul este filosofia vieții; 2) Naționalismul față de celelalte doctrine; 3) Forma sub care se realizează naționalismul: stat sau cultură

1. Naționalismul este filosofia vieții¹⁾

a) Lucrurile stau rău azi în lume și la noi ca în toată lumea, zice domnul Popovici. Iar domnului Popovici, bine înțeles, de răul dela noi îi este mai tare și crede D-sa, „multă, foarte multă dinamită filosofică și științifică modernă va trebui spre a sparge și a dărâma stâncile de greutate pe care vremea, răutatea unora și slăbiciunea altora le-au prăvălit în calea acestui popor“ (44)²⁾. Răul este de jur împrejurul nostru. Fiecare din noi îl poate vedea. Ceva mai apoi, vom urma pe domnul Popovici în criticele pe cari D-sa le face societății noastre și vom căuta să vedem dacă ele sunt sau nu drepte, dacă domnul Popovici ne-a ghicit sau nu boala de care suferim, noi Românii și cu noi atâtea alte popoare³⁾, dacă leacul — de leac se îngrijește și domnul Popovici mai mult, — corespunde adevăratelor nevoi ale timpului nostru.

Acum este însă vorba numai de natura „dinamitei filosofice“, care să sfărâme răul vremurilor prezente, de „filosofia științifică“, de natura acestui produs al cuminenției celor de azi, de leacul, de elixirul care va trebui să întinească și să întărească viața popoarelor.

Înainte însă de a ne ocupa de ideal să ne amintim faptul că acest ideal este dovedit științificește. Domnul Popovici zice, în adevăr, că „numai o cultură întemeiată pe adevăruri are un viitor în lume (VIII) și el a găsit aceste adevăruri, după cum ne-o spune, fără înconjur, dela început, din prefață chiar: „Și am găsit toate dovezile pentru apărarea idealurilor mele“ (VII). Domnul Popovici își susține idealul, așa dară, prin ajutorul științei chiar, prin ajutorul dușmanului contemporan al oricărui ideal.

¹⁾ Vom împărți fiecare punct în două: în prima parte, a) vom expune vederile domnului Popovici; iar în a doua, b) vom arăta greutatețile cari le sunt inerente.

²⁾ Citatele. — afară de indicație contrarie —, sunt din cartea domnului Popovici: „Naționalism sau democrație“, 1910, Minerva. București.

³⁾ O boală... inter. ațională!

„Dovezile“ le vom vedea ceva mai târziu. Reținem acum numai faptul că idealul domnului Popovici este dovedit științificește¹⁾.

Dar care este *idealul*, leacul de care vorbeam? El este sinteza căpătată prin cernutul științific al faptelor și această sinteză, este *cultura superioară*. „Cultură superioară înseamnă o *supremă sinteză din scrupuloase analize*“ (24)²⁾.

Aci avem însă o față numai a idealului domnului Popovici; o altă față, cea mai importantă, ne va fi arătată îndată.

Am pus, cum văzurăm, faptele în „ciurul științei“ și faptele au trecut toate. Am căpătat jos un amestec, — indiferent ca orice sinteză științifică! —, *cultura superioară*, și în ciur a mai rămas ceva, ceva pe care știința nu-l poate pătrunde. Acest ceva este *credința, dragostea*. Iar dragostea este în primul rând *dragoste de neam*³⁾. Dela dragostea de neam numai, pleacă, poate plecă apoi orice politică sănătoasă, orice activitate, orice cultură (93). Iată al doilea element, elementul activ, cel mai important al idealului domnului Popovici.

Avem deci: *știința* și un fapt de prima intuiție și de natură emoțională, *dragostea de neam*⁴⁾. Din combinarea lor va eși idealul ce trebuie să-l urmărim, din combinarea lor ia naștere, în decursul vremurilor, mărirea popoarelor.

Care este natura acestei rezultante?

Înainte de a vedea răspunsul ce ni se dă, să ascultăm o amenințare: „Trecătorule semeț, de unde vii, unde te duci? Dintr'o lume necunoscută, într'o necunoscută lume. Pe o

1) Cum și să poți dovedi științificește, că din știință poate eși un ideal, dacă nu vei arăta că în știință chiar există un element volitional, un *ideal*, oarecare? Și dacă este așa, știința internațională, universală prin natura ei, implică, ea, prezența unui sentiment... internațional, universal și el? Vom reveni la locul cuvenit.

2) Domnul Popovici vorbește de *cultură*, și în înțelesul de *cult* față de ordine morală a lumii [19]. Vom vedea însă că i. dată ce admitem și un alt sentiment primordial, în afară de „dragostea de neam“, filosofia naționalistă nu mai este filosofia vieții. Sinteza de mai sus este deci sau trebuie să fie ceva *neutru*. Vom reveni.

3) Credința, partea emoțională, volitivă este pusă de mai toți gânditorii, azi, la baza conștiinței noastre. Ce nu admite însă toată lumea, este faptul că primul act motiv al omului ar fi naționalist, căci atunci și adevărurile matematice ar fi să aibă o culoare locală.

4) O repetăm: Domnul Popovici trece cu vederea caracterul volitiv dela baza științei, legătura acesteia cu viața, legătură asupra căreia se accentuează mult astăzi. Domnul Popovici consideră știința în același chip ca și raționalistii „secolului luminilor“.

cale de unde nu mai este reîntoarcere. Pe vecie. Urmărește gândul acesta! Pe vecie! Cu toate ale tale bucurii, dureri și nădejdi...“ (192)¹⁾ Cuprinsul întregii cărți, întreaga gândire a domnului Popovici, răspunsul ce D-sa ne va da vor conține deci deslegarea unei probleme, a celei mai vechi dintre probleme: care este rostul vieții, unde este locul pe care să putem răzîmă gândul și inima noastră, răspunsul domnului Popovici va fi o filosofie... științifică, dacă voiți, dar mai cu seamă o metafizică, o religie a vieții²⁾.

Știința, ea nu poate da răspuns la această întrebare, ea nu poate deslegă taina vieții — că vieța este înconjurată de o taină, așa ne spune „biata inimă omenească“...! — căci știința nu este legată de *inima* noastră, ci de gândirea, de trupul nostru și „fireasca rinduială a lumii așa este că omul nu pentru a trupului hrană trăește“ (192). Pâinea nu ajunge omului și nici știința și nici sinteza acesteia... Știința, este ea folositoare? Vezi bine că da: dar ea nu capătă un înțeles mai apropiat de noi, decât sub impulsul unei alte nevoi, unei alte înclinări, mai adânci, înrădăcinată în fundul inimei noastre. Știința este numai ceva secundar; ea și sinteza ei n'au primordialitatea caldă, care să ne ajute să trăim cu bărbăție vieța noastră. Știința ne oferă numai materialul, întocmai ca și pâinea pentru vieță, un material mort, deși poate materialul cel mai bun de care va avea nevoie idealul nostru.

Care este acum partea pe care o dă *dragostea de neam* idealului de care pomenirăm? Cea mai mare, aceia de la care idealul capătă vieță și formă, aceia însfârșit care face din acest ideal un sprijin metafizic, religios al vieții. Fără ea sintezele cele mai științifice, cele mai perfecte sunt un lucru mort pentru noi, nu ne încălzesc vieța, nu ne ajută: ele sunt atunci ceva abstract, nu puteri cari să atragă vieța și să-i dea tăria să înfrunte răul. Să luăm de ex. *dumnezeirea*.

¹⁾ Lucrul acesta îl spune și știința! Numai că domnul Popovici transformă constatarea în amenințare, știința în apocalips!

²⁾ Afirmarea aceasta implică credința că dragostea de neam este emoțiunea fundamentală a omului, punctul în care acesta simte nimicnicia lui dar întrevăde și posibilitatea mântuirii, punctul, într'un cuvânt, în care omul își dă seamă de lipsa de scop a oricărei forțări, dar este și convins, mai mult ca oricând, de necesitatea acestor sfortări. Naționalismul trebuie să fie, — după chiar domnul Popovici, — o metafizică a acțiunii, sau el nu va fi filozofia vieții.

Ce este ea? O vorbă, o vorbă fără înțeles atâta vreme cât nu ne este gândul la Dumnezeu de veacuri al sufletului neamului nostru, la sprijinitorul sufletului acestuia, la *Dumnezeul nostru național* (213). Orice alt Dumnezeu nu corespunde nevoilor adânci ale noastre. Credința noastră în Dumnezeu, ea însăși este cum am spus ceva mort, dacă nu este altoită pe dragostea noastră de neam, pe dragostea noastră pentru tot sufletul trecut al poporului nostru, pe dragostea față de credința străveche a acestui popor. În afară de acest cadru, credința religioasă este ceva gol, fantomatic, sufletul nu găsește în ea nici hrană, nici sprijin.

Așa este apoi cu piramida întreagă a valorilor ome-nești: acestea n'au vieață fără impulsul dat de dragostea de neam, ele n'au vieață decât atunci când sunt altoite pe trecutul acestuia. *Dragostea de neam* este rădăcina vie care ne prinde de pământul pe care trăim și care ne face să purtăm roade în clipa ce-o trăim în mijlocul veșniciei, ea este miezul vieții noastre, devenit conștient de puterea, însemnarea și *Idatoria* lui. Central University Library Cluj

Aceasta este partea pe care o aduce idealului, al doilea element din care se compune el. Știința, vieața, capătă, grație lui, un înțeles, sinteza științelor prinde vieață, ia o formă, devine cultură superioară, se înviorează, se colorează, se colorează național; ea este înfățișat o realitate acum, un ideal, un loc de întărire și de adăpost.

„Cultura superioară“, am zis, „însemnează o *supremă sinteză de scrupuloase analize*“. Știința este cu alte cuvinte o necesitate absolută pentru existența culturii. Dar știința, am văzut că nu ajunge. Lumea din afară, precum și aceia a gândurilor noastre nu capătă un înțeles decât prin intermediul credinței și credința fundamentală este dragostea de neam. Așa că acum putem adăoga: „Cultura superioară însemnează că, îndată ce te-ai convins de temeinicia acestei sinteze, a acestui rezultat al civilizației generale, să-ți dai silința de a *ocroti toate condițiunile fecunde și deci neapărate pentru existența unui neam, pentru desvoltarea culturii sale naționale, pentru asigurarea ei...*“ (24). În termeni mai obișnuiți am zice cam așa: Cultura superioară este rezultatul pe care-l dă combinarea dragostei de neam cu spiritul știin-

țife și *idealul* nostru, scopul vieții noastre are să fie...¹⁾. Acesta este idealul naționalist. Filosofia care-l susține este filosofia naționalistă.

Sprîjinit de filosofia naționalistă, vei înlesni dezvoltarea firească a sufletului neamului tău, clipele din viața acestuia se vor lega unele de altele, se vor înfrăți într'un tot natural, într'o melodie dumnezeiască, ele vor fi pentru tine „*un lung acord de suflete prin veacuri*“²⁾, un acord național (174).

Că vezi... „după mine nici o teorie sau doctrină, în afară de cea naționalistă, nu poate avea o valoare universală“ (331). Terminăm cu acest citat plin de ardoare națională și de pretenție imperialistă, universală.

b) Domnul Popovici ne făgăduise o „filosofie științifică“, o călăuză universală, o filosofie bună și singura bună în ori-ce loc, în ori-ce vreme, ... filosofia naționalistă.

Este însă naționalismul o „filosofie a vieții“, singura

¹⁾ Să ne ierte domnul Popovici, că ne-am servit de puncte spre a da o definiție mai precisă dorințelor sale, idealului naționalist. Desvinovățirea procedurii acestuia, o găsim și în autorii străini, cari au dat probabil peste aceleași greutăți ca și noi, citind lucrările scriitorilor naționaliști. Dăm aci părerile lui Bouglé, în această privință „Quelle est donc, d'abord, la doctrine nationaliste?“

Il y a, comme l'on sait, des nationalistes qui revendiquent volontiers pour leur parti le privilège d'être un parti a doctrine...

Malheureusement, ce sont des doctrines qui répugnent à la définition. Sitôt qu'on l'a proche, on s'aperçoit que la philosophie nationaliste s'enveloppe volontiers d'ombre et de mystère. Son premier trait, c'est la défiance à l'égard des idées claires et distinctes, et une sorte d'horreur mystique de la raison. Elle reproche aux intellectuels d'abuser de la logique. Elle se dérobe à la discussion par un appel aux „instincts sous-jacents“. Ils dorment dans les profondeurs sacrées de l'inconscient. Gardons-nous d'y porter la lumière: ce serait imprudent et comme impie...

Avec une pareille méthode, il n'est pas étonnant que les nationalistes laissent dans le vague ce qu'ils prétendent ajouter au patriotisme. Leur spécialité est de porter et d'entretenir le sentiment patriotique à l'état d'ébullition. Il se dégage de là beaucoup de vapeur, sans doute, mais peu de clarté“. C. Bouglé. Solidarisme et Libéralisme 50 — 51. E. Cornely & C-ie, Paris.

În lucrarea lui H. S. Chamberlain: „Die Grundlagen der XIX Jahrhundertes“, se poate găsi o expunere a dezvoltării sentimentului național, din punctul de vedere a filosofiei naționaliste. A se vedea mai ales paginile 659 — 687, în cari autorul cere să arate că tot ceiace este Europa astăzi, se datorește faptului că, de pe la 1200 încoace, popoarele au început să aplice *principiul limitărilor externe*. principiul naționalist, ajuns în zilele noastre, la conștiința de sine.

O expunere nepărtinitoare a trecutului sentimentului național ne-o dă Ed. Westermarck, în „The origin and development of the moral ideas“, 1908, London și anume în capitolul al XXXIII-lea: „Regard for other persons, Happiness in general. Gratitude-Patriotism and cosmopolitanism“.

²⁾ Vom vedea că dorul acesta de „acorduri“ sparge negura visului naționalist!

doctrină „neperitoare“, îndestulează el singur nevoea noastră de ideal, „biata inimă“ care simte că la temeliele vieții noastre este o taină, o prăpastie fără fund poate? Ce este la urma urmelor naționalismul d-lui Popovici?

D-l Popovici nu înțelege, bine înțeles, prin naționalismul său, ceva care ar corespunde realității, ceva care ne-ar îndreptăți să zicem: „omul este un mamifer, biped și naționalist...“ Domnul Popovici nu se gândește, vorbind de naționalism, la neputința absolută a unui om de a se manifesta altfel decât național ¹⁾ căci în cazul acesta și internaționalismul cutărui popor ar fi tot ceva național și deci...

Dacă naționalismul ar fi un *fapt*, o fatalitate, atunci filosofia naționalistă ar cădea dela început, ea neîndestulătoare și nefolositoare; neîndestulătoare, căci existența popoarelor slabe ne-ar obliga să facem o alegere între diferitele feluri de a fi ale naționalismului și această alegere ar însemna existența unei alte valori, a unei măsuri alta decât naționalismul, neîndestulătoare am zis, și nefolositoare, căci nu vedem cum dintr'o fatalitate ar ieși un principiu activ de viață, puțința de a depăși această fatalitate.

Nu. Nu este vorba de lucruri *așa cum sunt ele, ci cum ar trebui să fie* ²⁾. „Universalitatea“ filosofiei naționalismului nu este legată de firea generală a omenirii, ci este *condiționată* de o dorință, de un ideal, de o putere oare-care, putere care odată acoalea, cere, însemnează și prezența naționalismului. Omul nu este în mod necesar național în manifestările lui, dar *trebuie* să fie, *este* chiar, atunci când... A. Naville zice că „Notre époque appelle un système spéculatif, nouveau qui fonde ses affirmations transcendantes sur cette triple base: les natures permanentes et uniformes des choses, leur ordonnance progressive, l'autorité que s'attribue la raison pratique.“

Dans l'intérêt même de la science et pour écarter une

¹⁾ „Fatalitatea naționalistă“ cum numește Bouglé această stare. (Op. Citat 52).

²⁾ Domnul Popovici nu face, de altfel, excepție printre sociologii de azi. După cum vom căuta să arătăm într'o altă lucrare, toate cercetările ce au avut loc de aproape o sută de ani încoace, par a stabili, în domeniul vieții sociale, că acțiunile *omenești* propriu-zise nu pot fi înțelese decât referindu-le la scopul pe care ele îl urmăresc și că sociologia, la rândul ei, nu este decât sfortarea de a justifica științificește *Idealul* în genere, lupta noastră în vederea realizării lui. Sociologia, din punctul acesta de vedere, s'ar putea numi știință care caută să scoboare idealul pe pământ, în mijlocul vieții și să hotărască apoi pe oameni să-l realizeze.

réaction qui l'emporterait, il importe de dire bien haut que si elle est un des trésors les plus précieux de l'humanité, elle n'est par son seul trésor¹⁾). Suntem siguri că domnul Popovici primește spusele lui Naville și ar fi de neînțeles dacă un apărător al drepturilor *credinței* în fața *științei* s'ar închină în fața unui determinism-fatalist, fie el acest fatalism chiar național...

Nu, naționalismul face parte din domeniul rațiunii practice și „universalitatea“ lui are ceva, cum vom vedea, din natura imperativului categoric Kantian.

Vorbirăm de Kant. Acesta ne va ușura analiza ce avem să facem. Comparând, vom înțelege mai bine natura naționalismului.

Am zis că acesta nu poate fi decât o *lege de conduită* și că el atârână, este condiționat de o putere oare-care. Aci se deschid două posibilități.

„Universalitatea“ naționalismului fiind condiționată de o putere oare-care, aceasta din urmă poate fi naționalismul, el însuși, sau o altă putere, străină de el. Să cercetăm fiecare din aceste două cazuri.

Naționalismul d-lui Popovici poate fi ceva asemuitor legii morale a lui Kant, ceva independent, absolut, punctul de plecare a tot ce există, cauza propriei sale existențe, puterea care determină și se confundă cu propria ei manifestare, *ultimul nostru sprijin însfârșit, prima noastră credință și idealul suprem*. Numai în chipul acesta, de altfel, naționalismul ar putea pretinde să fie „filosofia vieții“, metafizica, religia viitorului. După cum Kant demonstrează realitatea nemuririi sufletului, existența lui Dumnezeu, lumea întregă plecând dela legea morală, tot așa, spre a putea pretinde că Dumnezeu, idealul, arta, etc... sunt simple abstracții, lucruri moarte, sau pe moarte, atâta vreme cât nu sunt însuflețite, deduse din dragostea de neam, d-l Popovici va trebui să dea naționalismului său ceva din caracterul independent, absolut, primordial și de toate creator pe care-l avea legea morală despre care vorbeam. (Și atunci d-lui Popovici nu i-ar mai rămânea decât să învingă greutatea pe cari le întâmpină legea morală a lui Kant...).

¹⁾ A. Naville — „Nouvelle Classification des sciences“. 178. F. Alcan, 1901. Paris.

Dar mai este o posibilitate. Puterea de care depinde naționalismul ar putea fi în afară de el, acesta ar putea fi subordonat unei alte valori.

Care este părerea d-lui Popovici în această privință și ce ar rămânea din naționalismul său dacă această din urmă supoziție ar fi cea adevărată ?

Intr'un singur loc, credem, am găsit o indicație mai precisă, care ne-ar da dreptul să zicem că naționalismul este numai o *condiție absolut necesară*, dar o condiție, a realizării unui *alt* ideal, a singurului ideal superior, a *culturei* „Și absurd este, zice d-nul Popovici, a te întrebă mereu d. ex. „este întemeiată, adevărată și necesară existența naționalităților în lume ?“ de îndată ce ele există de când există lumea. Așa-i și cu religiunea, cu morala *ei*, cu clasele societății, cu recunoașterea personalităților directive, cu multe altele. *Astea sunt condițiuni indispensabile ale culturei, al căror grad de fecunditate atârnă numai dela respectul de care se bucură la poporul respectiv*“ (24). S'ar părea deci că scopul ultim este *cultura*, cultura superioară, găsită prin sinteza faptelor și că naționalismul ar fi numai condițiunea fundamentală pentru realizarea acestui ideal ultim. Zicem, s'ar părea, căci de fapt acesta nu poate fi gândul d-lui Popovici. Acesta voește să ne dea un „sprijin“, un sprijin metafizic, o filosofie a vieții și „adevărata“ filosofie a vieții nu se poate ridica, o știm doar, decât pe „credință“. În fața indiferenței universale însă, în fața științei, prima noastră dragoste este și trebuie să fie *dragostea de neam* și nu dragostea, credința în cultură, dela dragostea de neam numai poate pleca orice conduită, orice politică sănătoasă: așa ne-a spus d-l Popovici. El nu ne-a pomenit nimic de vre-o credință, care ea singură ne-ar ține pe picioare, în mijlocul vârtejului nesfârșit a-l veșniciei și a-l cărui crez ar fi cultura ¹⁾. Dacă dragostea de neam, naționalismul este numai o necesitate subordonată unei alte puteri și dacă voim totuși să avem o „filosofie a vieții“, ceea ce ar trebui pus mai întâi, în cazul acesta, înaintea oamenilor, ar fi această putere, acest *alt* ideal, nu naționalismul, că știm doar bine că nu tot ce este național este cult...

¹⁾ O astfel de credință găsește Nietzsche la Greci.

Dar mai mult: făcând din naționalism o simplă metodă, legându-l pe acesta, printr'un *act de judecată* de idealul ultim, nu numai că i s'ar luă înapoi rolul metafizic care i se dase, dar s'ar deschide posibilitatea inerentă oricărei judecăți, de a fi pusă la îndoială, de a se ridică, în cazul de față, critici în contra legăturii dintre naționalism și cultură, legătura s'ar putea rupe. De fapt, naționalismul poate fi barbar și sunt apoi din cei cari zic că naționalismul poate uneori prin răspândirea lui, împedica dezvoltarea *culturei mari*, întemeiată de un anumit popor ¹⁾, el poate deșteptă viața națională în popoare cari până atunci serviseră scopurile unei rase conducătoare, el poate democratiza, sfărâma, dar coborî nivelul culturii. Se zice chiar că el poate împedica crearea culturilor mari, unificatoare, fără de cari nu poate exista o adevărată viață culturală și că separatismul național este astăzi încă una din marile cauze cari sfărâma energia și introduc îndoiala, oboseala în sufletele noastre. Noi, zice-se nu mai voim cultura altora și ne lipsește și curajul moral de a o impune pe a noastră altora: fiecare trebuie să fie mare și cum aceasta nu-i este dat ori și cui, nu li se lasă măcar mângâierea de a putea fi cu conștiința împăcată, *instrumente perfecte în mâinile altora! Naționalismul ar fi un fel de demagogism al grupărilor etnice!*

Se zic, s'ar putea zice încă multe asupra eficacității naționalismului, când este vorba să se realizeze o operă culturală! Important este faptul că această eficacitate este o înjghebare a minții noastre, deci ceva discutabil, ceva ce nu este primit în mod „universal“ de toți aceia cari au drept ideal cultura. Naționalismul ar fi în cazul acesta, *o metodă*, — nu singura! — dar nicidecum „o filozofie universală a vieții“.

Naționalismul d-lui Popovici, spre a-și putea deci menține „universalitatea“ și rolul de filozofie a vieții, trebuie să fie, întocmai ca imperativul lui Kant, o „lege“ absolută, ba mai mult chiar, căci spre a putea satisface concepția voluntaristă, teleologică a vremurilor noastre, el va trebui să treacă din domeniul voinței formale în acela al voinței concrete, va trebui

¹⁾ „Nur mit der Einbildung, dass jede Nation und jedes Natiönchen dazu berufen sei, einen selbständigen Staat zu bilden, muss gebrochen werden. Bei dem Expansionsbedürfnis der grossen Staaten wird für Miniaturstaaten immer weniger Platz sein. Eisler. Soziologie, 290-291.

să fie o *înclinare*¹⁾ dar o înclinare absolută, independentă, începutul tuturor începuturilor.

Am zis înainte că naționalismul este subordonat unei dorințe, unei alte puteri, că el este de natură practică. Trebuie să adăogăm că el este, sau ar trebui să fie, ca și imperativul lui Kant, subordonat, cauza propriei sale puteri, realități, acea putere însăși. Scopul și mijloacele, principiul motor și acțiunea sunt sau ar fi să fie unul și același lucru! Acesta ar fi ciclul în care stau închise: puterea care ordonă și aceia care o execută, cu un cuvânt *Naționalismul*. Indată ce ne abatem dela această concepție a naționalismului, trece în planul întâi un *alt ideal*, sau punem în discuție *eficacitatea* universală a naționalismului, îi luăm dreptul de a fi singura filosofie a vieții, sau chiar pe acela de a fi o filosofie a vieții.

Lucrul acesta l-a înțeles d. Popovici. Cultura nu corespunde în sistemul său, vreunei nevoi metafizice, ea nu este după cum am văzut, decât o sinteză de scrupuloase analize, o sinteză științifică, un *produs neutru*.

Idealul moral a zis Kant, este *legea morală*; filosofia vieții, idealul și baza acestuia este *naționalismul*, zice d. Popovici. Legea morală a lui Kant, naționalismul d-lui Popovici ori sunt absolute și găsește în ele chiar rațiunea lor de a fi, ori nu mai sunt de loc.

Așa trebuie văzut naționalismul d-lui Popovici, dacă voim ca el să fie pentru noi ceea ce el este pentru acesta, o filosofie universală a vieții. Naționalismul trebuie să fie o doctrină, o lege primară, independentă, dominând pe toate celelalte. Așa ar trebui să fie, dar nu este așa, nici chiar în expunerea d-lui Popovici.

Ajungem la *conținutul* naționalismului. Ne întoarcem iarăși la Kant, spre a ușura înțelegerea. Kant, ca să nu știrbească universalitatea legii morale, prin introducerea unui conținut strein de ea, luat din lumea faptelor și deci supus contrazicerilor, deduceă acest conținut din chiar legea morală. Legea morală, ziceă el, prin faptul că este *lege*, trebuie să

¹⁾ Un „Scop“, scopul suprem, cum s'ar zice azi, cum ziceă bunăoară Sigwart în critica pe care o face moralei Kantiene și când caută să dea o realitate, un conținut legii formale a filosofului „imperativelor“. Vezi Ch. Sigwart. *Vorfragen der Ethik*, 1907. I. C. B. Mohr. Tübingen.

fie *universală*: „lucrează deci așa fel, în cât purtarea ta să poată deveni conduita universală“.

Ce face d. Popovici? D-sa modernizează pe Kant. Conținutul idealului d-lui Popovici va fi de natură inductivă, pe când acela al lui Kant este un adevăr deductiv. Kant pleacă de la legea morală, a priori; d. Popovici pornește de la un act de voință concret, dela dragostea de neam. Deosebirea punctului de plecare atrage după sine o deosebire în felul de a concepe conținutul absolutului respectiv. Conținutul legii morale a lui Kant este dat în chiar această lege, altfel el nu este universal, el este deductiv; conținutul legii d-lui Popovici trebuie să iasă din însăși desvăluirea impulsiei primitive, din desfășurarea crescândă a caracterelor ei, el este de natură inductivă, el apare ca un scop, ca o rezultată, el se numește *mărirea națională*. Și unul și altul însă rămân închiși însă, în cercul principiului fundamental de la care plecaseră: Kant în acela al unei *voințe abstracte*, „der gute Wille“; domnul Popovici în acela al unui *fragment din voința concretă*, pe care-l ridică la rangul de absolut, îl transformă deci în ceva abstract și D-sa.

Cei cari s'au ocupat cu morală Kantiană cunosc rezultatele la care ea a ajuns, formalismul de care ea este acum acuzată¹⁾

Stau lucrurile mai bine când este vorba de legea d-lui Popovici? Să luptăm pentru mărirea națională, zice d. Popovici. „Mare“ implică însă o comparație, consacrarea unei *distincții* și a unei *asemănări*, a unei comunități în acelaș timp. Conținutul ce să dă naționalismului, în chipul pomenit, cere prezența mai multor națiuni, a unor elemente și măsuri comune apoi. Ceiace este universal aci, este „măsura comună“, ceva aflător în afară de cadrul ideii de naționalitate.

¹⁾ „Was als nächster Zweck einer Handlung gedacht und gewollt wird, ist immer ein *zukünftiger wirklicher Zustand realen Wesen*, der durch meine Tätigkeit entweder direkt und allein oder durch Vermittlung und unter Mitwirkung anderer Ursachen herbeigeführt werden kann....“

„Nur die Aussicht, diesen Erfolg herbeizuführen, setz überhaupt meine Tätigkeit in Bewegung; das Interesse jedes willensmässigen Handelns im weitesten Sinne hängt an der *Verwirklichung* des Zwecks und der damit eintretenden realen Veränderung. Dem Menschen zumuten, dass ihm der Erfolg gleichgültig sein und dass er sich bei einem allgemeinen Bestimmungsgrunde des blossen Wollens beruhigen solle, heisst das Wollen unmöglich machen“. C. Sigwart. Op. citat 4—5
Și Sigwart caută atunci să stabilească un sistem de scopuri.

Când voești *mărirea* ta în lume, ești sub imperiul unei *valori* înrădăcinată nu numai în gândul ci și în inima ta, căci altfel nu ai dori-o.

De ce dorim noi acum această *altă* valoare, cum o leagă d. Popovici de naționalism? D. Popovici nu ne-o spune. D. Popovici, pentru a ne ușura drumul, nouă, poate și D-sale, introduce însă un termen... *neutru*: *Cultura*, care va fi conținutul de fapt a-l filosofiei, legii naționaliste, măsura măririi popoarelor.

Există însă un astfel de domeniu neutru, pe care să și-l însușească *mintea*, numai mintea noastră și mintea noastră, ea însăși, re poate ea garantă neutralitatea principiilor ce ne vin dela ea? Nu crede d. Popovici că sunt stări sufletești, înclinări și repulsiuni adânci¹⁾ — frica, dragostea, simțul armoniei, „actul credinței“ înfârșit, care și după d. Popovici, se află la baza științei chiar, — stări legate de *faptul existenței*, stări a căror manifestare este națională în aceeași măsură în care gândirea este vorbă, fără ca prin această fatalitate să se înțeleagă că ori-ce vorbă este gândire, gândire adâncă?!... Dacă știința, internațională prin natura ei, are ca punct de plecare un act de credință, — d. Popovici o susține și D-sa! —, va mai putea fi sinteza ei un produs *neutru* și dacă este așa, dragostea noastră, dragostea sau ura noastră față de sinteza științelor, față de cultură, nu vor schimba ele, nu vor reduce rolul naționalismului în viață.....

Din cele ce văzurăm pare a urma că naționalismul, spre a fi „filosofia vieții“ trebuie să fie ceva primordial, absolut, a toate coprinzător, căci altfel devine o valoare, o lege subordonată unei alte valori, mai apropiată de noi, mai întinsă decât naționalismul și dacă este însă ceva primordial, absolut, a toate coprinzător, atunci el se transformă într'o formă fără conținut. Nici într'un caz, nici într'altul naționalismul nu este deci filosofia vieții.

¹⁾ „Der Dichter wird als Mensch und Bürger sein Vaterland lieben, aber das Vaterland seiner *poetischen* Kräfte und seines *poetischen* Wirkens ist das Gute, Edle und Schöne das an Keine besondere Provinz und an kein besonderes Land gebunden ist, und das er ergreift und bildet, wo er findet“. Eckermann. Gespräche mit Goethe. März, 1832. Și poezia nu este singura manifestație a cărui cerc de acțiune depășește formația mai restrânsă a sentimentului național!

2. Naționalismul față de celelalte doctrine.

a) Naționalismul este, cum am văzut, o filosofie universală și de aci urmează că el este singura filosofie neperitoare. „Toate doctrinele, afară de cea naționalistă, sunt oportuniste și trecătoare“ (291). Înainte de a trece și la celelalte caractere proprii naționalismului, să dăm o lămurire. De-o parte avem filosofia naționalistă; în fața ei, ca *rezumând pe toate celelalte*, toate relele lor, doctrina democratică. Numai de această din urmă se va ocupa d. Popovici. Revenim.

Naționalismul se adresează sufletului (148); fiind singur apoi netrecător, el este în special politica viitorului (165—166), politica ce are în vedere trebuințele ideale (167); el singur își dă seama că bogăția unui neam constă în tăria sa morală (182—185).

Democratismul, din contră: el este *politica trebuințelor economice* (167), el are în vedere fericirea poporului, neocupându-se de viitor (165—166), el își clădește puterea pe numărul brut, iar nu pe tăria sufletului.

Așa dar filosofia idealului, — să adăogăm, naționalist, — de-o parte și filosofia fericirii — să-i zicem animalice, — de altă parte.

b) Vieata însă nu este așa întocmită. Vieța este amestecată. Naționalismul nu a putut monopoliza *tot* sufletul! „Infrățirea universală“, ca să nu vorbim decât de antipodul naționalismului, poate fi și ea o trebuință *ideală*. Nu? Cei vechi aveau pe Dionysos, distrugătorul de hotare, un Dumnezeu! Dar Isus?!¹⁾

Apoi, pe de altă parte, de ce să fim fățarnici? De ce să ponegrim trebuințele materiale, în loc să le înglobăm în idealul nostru și mai mult, atunci chiar când ceva mai încolo, cerem *privilegii* — nu și materiale?! — pentru clasele de sus? D. Popovici vorbește dese-ori de Goethe și D-sa uită totuși că acesta ni-a recomandat să nu ne depărtăm de natură. Într'un loc Goethe spune că metafizicianul, marele maestru în ale „sufletelor“, este ca un fel de drăcușor, topit de dor, pe o palmă de loc nisipoasă și incapabil să pue piciorul în afară

¹⁾ Trebuie să mărturisim că d. Popovici este consecvent: el n'a iertat nici odată lui Isus faptul că a fost ovreiu, după cum nici Chamberlain n'a iertat aceluiaș Isus, faptul că el n'a fost un german.

de ea, în afară unde-i numai verdeață, cântec și vieață. Și metafizicianii n'au produs, ei, ceiace avem noi mai mare și atunci nu facem noi rău să ponegrim nevoile trupurilor noastre? ¹⁾).

Știm că sunt nuanțe, că o înțelegere ar fi cu puțință; dar ce voim să menținem este afirmarea că, principial, distincția d-lui Popovici este factice. Faptul că *râvnești numai cu sufletul* nu ajunge ca să-ți dea dreptul să fii clasat deasupra unuia ce-i strălucesc ochii de o sănătate ce-și cere drepturile. Idealismul este une-ori semnul slăbirei și oarecare bună stare materială este pe de altă parte trebuitoare înălțării unui popor. Să nu uităm apoi că un popor puternic are momente în care-i place să râdă în tovărășia unui satir bărbos și dumnezeirea satirului nu este unul din manifestările cele mai de plâns din viața lui!

Am putea pomeni aci de cele două tendințe pe cari le găsește Nietzsche în orice viață, tendința pierderii de sine, tendința beției, a fericirii, tendința *dionysiacă* și tendința concentrării, a formării de sine, tendința *apoloniană*. Nietzsche crede că numai atunci, când aceste două tendințe sunt puternice, poate avea naștere o cultură înfloritoare. În cultura viitorului, va putea deci fi loc pentru două *ideale*: acela *al fericirii* și acela *al împlinirii unei opere oarecare*, amândouă contopindu-se în complexul *culturei* de atunci.

Atunci? Punând sufletul de-asupra trupului, naționalismul de-asupra democrației, d. Popovici n'a făcut nimic, nimic viețuitor, căci *a lăsat de-o parte o chestiune mult mai adâncă, anume: care este starea generală a celui despre a cărui nevoi — sufletești și trupești — ne ocupăm*. Este, de fapt, naționalismul, „idealismul“ d-lui Popovici ceva care și are temelia în mijlocul unui strat, unui corp social puternic²⁾; suntem noi azi sănătoși îndeajuns, pentru-ca idealismul nostru să nu fie bănuț de impotență; este apoi, societatea noastră așa fel alcătuită, încât *noi*, modernii, să putem trece cu vederea nevoile economice ale celor mulți? Vom vedea, din contră, că „sufletul“, corpul nostru social este bolnav, că omenirea noastră suferă, lăncezește, că idealismul ce d. Popovici ne oferă, naționalismul poate fi o haină, un decor,

¹⁾ Una din... omisiunile d-lui Popovici: nu vorbește niciodată aproape de starea fizică a omului, nici de femei. *Suflet* numai.

²⁾ Lăsăm de-o parte aci chestiunea valabilității acestui ideal.

un prilej de beție, beție sufletească, dar nici de eum lozinca omului modern; vom vedea apoi că în revindecările economice de azi este ultima licărire de sănătate, de echilibru dintr'od armonie trecută, ultimul crez al unui corp ce moare, sau se transformă; vom vedea cu un cuvânt, că și aci d. Popovici s'a mulțămît să pue înainte *forme*, întunecând astfel înțelegerea fondului problemelor.

3. Forma sub care se realizează idealul naționalist: Stat sau cultură¹⁾

a) Aceasta-i teorie, va zice domnul Popovici, și dacă-i încâlciță, nu este tocmai vina noastră, adăogăm noi. Politica însă, ne spune domnul Popovici, nu trebuie să se ocupe de teorii: „în politică *n'avem să ne preocupăm nici de soarta umanității, nici de răcirea globului terestru, nici de sfârșitul lumii, nici măcar de cârna balonului.*“ (92). Subliniat în text. Așa va fi. Să ne concentrăm deci, să ne ținem aproape de nevoile noastre imediate, să dăm conduitei noastre direcția precisă pe care o reclamă ciocnirea zilnică cu lumea dimprejur.

Ce să facem? Să apărăm și să desvoltăm *cultura*. Statul să facă posibilă desvoltarea firească a popoarelor ce-l compun (118), căci numai în chipul acesta se va înfiripă o cultură (107-108). Statele poliglote au toate drepturile, toate, dar să nu atace firea neamurilor din coprinsul lor, căci aceasta ar fi demagogie, dorință de a uniformiza contra naturei (337)²⁾. Ungurii au procedat în modul acesta, ei sunt demagogi [7. 8. 14. 15]. Ei, Ungurii, n'ar trebui să se ocupe de firea fiecăruia din popoarele din Ungaria, ar trebui să le lase desvoltarea culturală liberă. Aceasta s'ar putea. Elveția ne-o dovedește (16). Iată *idealul*.

Unul din ideale! Căci, nimeni n'are dreptul să distrugă

¹⁾ Naționalismul domnului Popovici e ca Dumnezeuul lui Spinoza: indefinisabil. Poate vom putea afla mai multe asupra „atributelor“ lui, Statul și cultura!

²⁾ De vre-o două mii de ani, — numai vorbim de timpurile îndepărtate! — *au perit* multe popoare, înghițite de firea mai puternică a celor cu cari conlocuiau. Ce erau și ce sunt aceștia din urmă? *Demagogi*, bine înțeles! O consolată pentru cei învinși!

statul [101]. Ceva mai mult: „Politică însemnează în prima linie, a menține și a consolida statul... „*Statul e suveranitatea, singura suveranitate*“ (99). În capitolul „Civilizație incultă“, apoi, domnul Popovici opune dezorganizației moderne, europene, continentale, o *civilizație cultă*, pe cea din Anglia, pe cea lăudată de Burke în felul următor: „Suntem oameni cu frica lui Dumnezeu; privim cu respect evlavios spre regi; cu dragoste spre parlament; cu ascultare spre legile țării; cu venerațiune spre preoți și cu considerațiune spre nobilimea noastră“¹⁾ (34). Dar ce reprezintă tabloul acesta a lui Burke?

Imagina vieții sociale, a vieții de stat! Și aceasta este și cultura, după domnul Popovici, singura cultură, civilizația cultă în fața civilizației inculte. De altfel nici nu poate fi îndoială, căci în orice stat „poporația este doar a lui“, a statului! Statul este scopul suprem. Mărirea lui este, trebuie să fie *idealul* nostru (336). Noi, Românii, trebuie să luptăm pentru realizarea unității... morale: „interesul nostru general cere să facem tot posibilul ca unitatea morală dintre toți Românii să devină din ce în ce mai strânsă, mai reală și mai covârșitoare, ca și acei Români ce nu sunt încă Români, cum am vrea noi să fie, să poată deveni“ (239-240). Adică cum?

b) Dar să nu uităm că domnul Popovici este din Transilvania, din... „Austria mare“, unde numai *cultura* poate fi idealul celor subjugați și face teorii în România liberă, pe care cu toții am dori-o... „mare“. Nu? Contrazicerile, șovăelile domnului Popovici, nu sunt deci contraziceri, ele țin de natura faptelor: conform teoriei domnului Popovici chiar, unitatea sistemului nu putea veni înaintea unității Românilor!

Așa este din punctul de vedere românesc; dar din punctul de vedere „național universal“ cum rămâne? Ce să urmărim noi, în viața practică? Idealul de mărire politică sau cultura propriu-zisă? Legătură necesară între cele două forme de mărire, nu există. Nu ne referim aci numai la atitudinea nesigură în care ne lasă domnul Popovici pe noi,

¹⁾ Și cu satisfacție la îngenuncherea națională a Irlandei, ar trebui să se gândească mai departe domnul Popovici, de nu i-ar fi teamă că se contrazice! Mărirea popoarelor intră cu greu în cadrele teoreticianilor, fie ei și dușmani ai internaționalismului!

Românii, ei la contrazicerea ce poate exista, ce există de fapt, între diferitele forme ale măririi omenești, între diferitele forme ale culturii. State mici au dat opere artistice, filosofice... mari și state puternice au produs puțin, relativ puțin, în această din urmă direcție. Putem repeta aici ceea ce spune Eucken, anume că mărirea etică, civilizația etică este opusă formei de civilizație artistică și că în genere diferitelor forme ale culturii, se opun între ele. Mărirea politică de ex. și cultura spirituală se opun de multe ori. Istoria ne-o dovedește. Ne referim numai la antichitate, la Greci și la Romani, deși, într'un grad oarecare avem și azi o opoziție între cultura artistică a Franței și aceea politică a Angliei, între cultura Prusiei și aceea a Bavariei, etc. Domnul Popovici face însă din stat, după împrejurări, sluga măririi, a măririi spirituale mai ales, sau stăpânul atotputernic, ținta sforțărilor noastre. În acest din urmă caz se va fi găsit, când a scris că „poporația, cu toate ale ei, este doar a Statului“.

Felul acesta de a vedea ne arată că pentru domnul Popovici nu există mai multe forme de mărire, de multeori opuse, datorându-și fiecare dintre ele și toate împreună, creșterea lor, unui *alt factor*, unei *alte puteri* fără de care ele nu pot exista și care le produce pe una sau pe alta dintre ele, după împrejurări¹⁾. Această altă putere, putere primordială este aceea care dă apoi tuturor părților sufletului nostru, societății noastre, caracterul și rolul apropiat scopului final către care ele au să tindă în fiecare caz determinat; această putere este aceea care trebuie cultivată pentru că numai ea poate da scheletul pe care să se clădească *forma* de cultură proprie fiecărui grup omenesc.

¹⁾ În lucrarea de față nu avem de gând să arătăm felul nostru de a vedea, ci numai netemeinicia vederilor domnului Popovici, nu ne credem deci obligați să arătăm care este, după noi, punctul de plecare al oricărei culturi. Dăm însă, în treacăt părerea unui gânditor modern, a celui care este considerat de mulți drept filosoful culturii viitorului, a lui Nietzsche. Tu te întrebi, zice el, unde este punctul de unde să pornească lupta în vederea culturii? *In corp* este punctul acela, în corpul sănătos, în echilibrul [cultura!] dintre dorul de a crește și dragostea față de ceea ce ai atins, în dragostea ta față de acest echilibru... Filosofia vieții nu poate fi decât aceea care va stabili scara de valori care leagă produsul bărbăției de jocul tinereții, care va ști să redea omului format ceva din nevinovăția pe care o are copilul în creațiile lui, ceva din nevinovăția, seriosul și bucuria acestuia. Nu este o întâmplare faptul că la popoarele cari au produs ceva mare în lume, bărbății *se jucau* devalma cu copii!

Dar domnul Popovici nu a prins principiul motor al valorilor omenești și nu e de mirare deci că D-sa caută în *formulele* acestor valori principiul realizării lor, că dă apoi culturii drept misiune întărirea Statului și că crede în sfârșit să poată înălța Statul plecând dela formele culturii. Mai mult, simțind nevoea unei puteri inițiale, D-sa caută să fabrice însăși această putere, prin ajutorul organelor Statului: școala publică va trebui să formeze caractere, adică putere: *forma, formalismul devine începutul începuturilor.*

Este drept că d. Popovici, zice și D-sa, că Statul și cultura nu pot lua ființă fără un suport oarecare, fără dragostea de neam. Am văzut însă că dragostea de neam, că naționalismul apoi, sunt forme fără conținut, că dragostea de neam nu se confundă cu voința de a creea cultura, așa că suportul pe care-l dă d. Popovici Statului¹⁾, culturii într'un cuvânt, nu este jos, ci sus, nu este solid, ci eteric, nu este conținut, ci formă, dorință fără fond... Dorință zicem, dorință fără fond, fără substrat concret, real în mijlocul vieții, o unealtă pa care Statul, cultura o vor putea întrebuiți după voe, când în folosul uneia, când în folosul altuia!...

Ce putea de altfel dovedi mai bine netemeinicia filosofiei naționaliste, decât faptul că ea nu poate susține în chip temeinic nici una din formele pe care voește să le realizeze, că ea, împreună cu aceste forme, alcătuiesc numai un cerc, o beție nesfârșită de cuvinte, o împărăție a nedeslușitului?!... Incetul cu incetul ne vom da și mai bine seama de lipsa factorului activ, de lipsa oricărui fond în sistemul d-lui Popovici²⁾.

Din punctul de vedere practic, putem deci zice că d. Popovici ne vântură între două «forme» și în așa fel, că D-sa ne întuneacă nu numai idealul ce avem să-l urmărim, dar și drumul pe care ar fi să ne îndreptăm primii noștri pași și răul acesta este cel mai mare. *Nu știm de unde să*

¹⁾ Statul este și el un fel de a fi al mării omenești, o formă a culturii. Cine se îndoește de aceasta să călătorească în Anglia și va vedea cum un popor te poate prinde în țesutul mării lui politice în așa fel, în cât să ai senzații asemănătoare celor pe care ți-le procură execuția unei simfonii.

²⁾ Nu zicem, în „sistemul naționalist“! — Această generalizare nu este scopul lucrării de față.

începem, nu știm care este adevăratul izvor al măririi, așa că nu-l putem nici îngriji nici întrebuiți: declamăm!

Rezumând critica făcută în această primă parte a expunerii noastre, putem zice: a) că naționalismul d-lui Popovici este o filosofie formală, că el lasă de o parte aspirații mai adânci, mai întinse decât dragostea de neam, că el nu este în nici într'un caz filosofia *vieței*; b) că naționalismul pierde din vedere elementul primordial, activ al manifestațiilor omenesti; c) că naționalismul tinde a lua un caracter autocratic-utopic, un caracter formalist și autoritar, caracter pe care el îl combate, cum vom vedea, la dușmanii săi, la așa zișii dușmani, la democrații de azi.

Punctul al doilea și al treilea, cele cari servesc de sprijin celui dintâi, vor fi cercetate și lămurite mai în amănunțime în paginile ce vor urmă.

II. FAPTELE

A. Ce părere are Românul despre natura omenirii: 1) Românul știe că știința nu ajunge; 2) Românul știe că fără credință și fără creștinism nu se poate; 3) Românul știe că, trebuie să respecte «fîrea» poporului; 4) Românul știe că trebuie să respecte clasele neamului său și ceea ce este la baza lor, adică lupta, fără a nedreptăți pe cei slabi; 5) Românul știe că trebuie să ai școală și presă naționalistă.

B. De ce a apucat Românul drumuri lăturalnice, pline de răutate? Cauza este democratismul.

A. Ce părere are Românul despre natura omenirii?

În partea precedentă a expunerii noastre, ne-am ocupat de idealul d-lui Popovici din punctul de vedere, am putea zice, filosofic, logic, metodologic; în partea a doua vom vedea cum desprinde d. Popovici, din mijlocul realității sociale, o sumă de fapte a căror menire este să justifice sinteza, idealul croit de D-sa.

Aci sarcina d-lui Popovici va fi, de altfel, cu mult mai ușoară. Are doar tot sprijinul înțelepciunii poporului românesc și drept dușmani niște «măgari cu diplomă»! Atâta tot! Că un lucru trebuie să știm: învățătura raționalistă are pe partea ei măgarii; toată știința însă, știința cea adevărată se află în pravilele, cântecile, zicalele... , cu un cuvânt în sufletul de veacuri al poporului nostru. Poporul nostru este făptuitorul unei filosofii, — «singura universală» — a

filosofiei naționaliste. Elementele le-a pregătit el și d. Popovici nu face decât să redea într'o formă mai savantă cumițtenia poporului românesc. Cele ce vor urmă sunt deci părerile poporului românesc, afirmările științei cele adevărate, părerile d-lui Popovici tălmăcitorul lor, adevărurile fundamentale asupra științei, religiei, Statului... sunt dovezile științifice ale «idealurilor» de care ne-am ocupat înainte. Căci Românul și-a plămădit în suflet întreaga cumițtenie a vieții, cumițtenie devenită conștientă în sistemul d-lui Popovici.

Dar ce ne spune acesta că știe Românul, cari sunt dovezile culese din lumea faptelor în sprijinul filosofiei naționaliste?

1) Românul știe că știința nu ajunge

a) Punct de plecare: «*Nici o cercetare nu e științifică dacă atacă rațiunea eternă de a fi a acestor condițiuni primordiale ale culturai*», adică dacă atacă Statul, pe Dumnezeu, religia, clasele sociale, proprietatea, naționalitatea, cu un cuvânt *sufletul* națiunii. Nu numai că nu este științifică o astfel de lucrare, dar e dăunătoare, trebuie interzisă (307).

Ce vedem însă astăzi? „Rațiunea“ a momit sufletele, a reușit să impue credința în atot puternicia ei. (91, 92). Statele chiar, se descompun sub influența spiritului „logic“ modern. „Rațiunea“ modernă a cuprins universal întreg în mrejele ei și pe om, ca pe tot restul, ea l-a redus pe acesta la o sumă de atomi. Azi domnește religia materialismului (285). Dar materialismul nu ne explică *simțirea*, religia materialistă lasă neatinsă taina sufletului (235). Taina sufletului și taina lumii! Cum ar putea omul, de altfel, să *explice*?! El nu-și poate da seama de ce este *el și sufletul* lui, dar încă de ceace este universal!? Viermele în fața sistemului planetar! (211). Omul modern uită că „materia“, cu ajutorul căreia vrea el să explice universal este și ea numai o *idee*, o plămuire de a lui (234), el uită că știința e relativă, subiectivă (193), că totul în știință este ipoteză și simbol (242), că înșfârșit toată știința noastră *exactă*, nu este nici ea decât tot o *credință* (227—228). Știința

este o credință, o credință ce trebuie să primească alături de ea alte credințe, înaintea unora să se plece chiar, o credință care nu are dreptul să raționalizeze, să explice, să demonstreze totul, după cum făceau retorii în Grecia și Roma, să nu facă așa, dacă vrea să menție încă în viață poporul în mijlocul căruia înfloresce, dacă nu vrea să nimicească pe acest popor, după cum nimicirea retorii pe Greci și pe Romani. Raționalismul seacă sufletul poporului, îi seacă viața, îl târăște în noroiul poftelor materiale, până ce-l vede mort de obesitate și de anemie, de sățietate fizică și de lipsă de ideal.

Omul de știință nu trebuie să uite, că mai mare decât știința este neștiința, că deasupra minții stă inima, că *știința adevărată* adevărește chiar ea „rostul religiei“... (209).

b) O întrebare: cărei generații aparține d. Popovici? În vremea noastră sunt puțini acei cari mai iau în serios materialismul ori atomismul filosofic... Câți savanți apoi, ar mai cercă astăzi să *explice*, să spue ce *este* universul! Afirmării de felul acestora se găsească mai mult în gura vulgarizatorilor de pe la cluburile politicianilor nepregătiți! E multă vreme de când filosofi numai pretind că cunosc *ființa* lucrurilor!

Alta este forma raționalismului contemporan. D. Popovici o știe probabil și de aceea nici noi nu ne facem niciun merit din faptul că amintim aci un fapt cunoscut de toți. Treceam mai departe, la *lupta* d-lui Popovici în contra raționalismului, la acuzările pe cari el aduce timpurilor prezente.

Știința este relativă, zice d. Popovici. De data aceasta trebuie să-i amintim iarăși că sunt puțini astăzi acei cari cred altfel! Puțini printre oamenii de știință; ceva mai numeroși printre credincioși! Adevărurile revelate, intuitive, cele descoperite de „biata inimă“ sunt răspândite în cercul acestora mai mult ca aiurea. Dar nu ne oprim.

Știința este deci relativă. Ea atârână de natura omului, de *felul* de a fi al acestuia. Așa va fi. Așa stă scris pe la toate răspântiile azi și sub o formă sau alta, mai toți credem că așa este. Noi nu vedem în știință ceva absolut, *în nici o știință!*

D. Popovici are dreptate: noi, modernii, credem că știința este relativă, că ea depinde de *felul* omului. Raționalismul absolut este contrar *înclinațiilor* noastre.

Nu a fost însă izbit d. Popovici, în cazul că și D-sa gândește la fel, de faptul că *știința ajunge să tiranizeze numai în unele timpuri* și nu s'a întrebat D-sa atunci *ce fel* de oameni vor fi aceia, cari au nevoie de divinizarea științei? Problema raționalismului se transformă într'o altă problemă: care este *felul de vieță* în care știința, dintr'o floare a vieții omenești se transformă într'un umbrar, într'un ofelitor al vieții care i-a dat naștere¹⁾. Dacă o sămânță prinde rădăcini aci și dincolo nu, împrejurările, pământul, desigur sunt altele în cele două regiuni și... se vede că nici retorii nu au apărut la Roma și la Atena decât tot pentru un motiv asemuior: *terenul* eră propriu dezvoltării raționalismului vorbăreț. Adevăr banal, nu? Așa credeam și noi până acum!... Vieța ar fi prea ușoară dacă ne-am închipui că ar fi ajuns ca d. Popovici să trăească atunci și să spue Grecilor și Romanilor că știința este o credință, pentruca aceste popoare să nu se ducă de răpă cu retori cu tot! Le-a spus doar Caton lucruri și mai grele și tot degeaba!

Dincolo de știință și credință, dincolo de formele ce le iau acestea în timpul nostru, stă omul, cu felul lui de a fi și de nu ținem seamă de el, ne batem cu închipuirile cu „abstracțiile“, nu știu de unde trebuie să începem reformele noastre.

Domnul Popovici ne spune că astăzi domnește în știință principiul relativității și cu toate acestea tot ~~el~~ ne-o spune, societatea noastră are la baza ei, la baza organizației ei, raționalismul cel mai absolut²⁾. Atunci? Nu știința este vinovată, ci *neputința* noastră de a înfrâna, de a subjugă și înregimenta un lucru, în care, principial nu mai credem în chip absolut. *Omul modern*, cu nevoile lui adânci, cu firea lui, *cu felul lui întreg de a fi*, el este vinovatul cel mare și de voim vre-o schimbare a lumii noastre, de omul modern, de nevoile acestuia trebuie să ne ocupăm.

Când acesta se va întări, oțeli, știința va lua dela sine locul subordonat ce l-a ocupat în toate perioadele de mă-

¹⁾ Ideea este a lui Nietzsche.

²⁾ Dacă D-l Popovici s'ar fi ocupat de forma actuală a raționalismului, iar nu de aceea de pe vremea lui Büchner, Moleschot și Vogt ar fi putut vedeă că în credința relativistă *poate* există tot atâta raționalism cât și în materialismul combătut de Lange. Ex. Comte.

rire omenească. Dar înainte de toate omul trebuie să știe care este starea lui, care-i sunt păsurile și care-i va putea fi îndreptarea.

Și tocmai pe omul care este în dosul diferitelor valori moderne, domnul Popovici îl trece cu vederea și aprinzând cearta injurului acestor valori secundare, el *tărăște omul într'un nou vârtej de „argumente“, în loc să-l îndrepte spre el însuși*¹⁾.

Domnul Popovici rămâne la drumul jumătate. Răul nu este că a făcut numai drumul jumătate — merge fiecare cât poate! — ci faptul că trage concluzii înainte de vreme, fără să ție seamă de trebuințele timpurilor noastre. „Omul“ d-lui Popovici n'are nimic comun cu noi, el nu ne poate înțelege, necum lecuî. El ne spune să lepădăm știința, dar el nu ține seamă de faptul că la credința veche *nu ne putem întoarce...* Și atunci? Ne trebuie poate o sănătate nouă, cum zice Nietzsche, căci numai așa vom putea avea și o credință în care să se topească pretențiile absolutiste ale științei contemporane, pretenții cari trădează mai mult nevoioșia noastră decât altceva...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

2) Românul știe că fără credință și fără creștinism nu se poate

a) Este greu, zice domnul Popovici, să ne închipuim starea cuiva, care nu ar *crede*, a unuia care nu ar avea o *religie* (207, 243). „Religiositatea, în orice formă s'ar manifesta, e expresia unui sentiment metafizic, firesc în orice suflet de om întreg“ (30)...; „popoarele și indivizii nu trăiesc și nu prosperă decât pe un tărâm de misticism“ (338). În sfârșit, „fără o sinceră și adâncă credință în Dumnezeu, nici o adevărată cultură nu e cu putință“ (199). Taina lumii a rămas o taină, o taină dumnezeiască, „biata inimă omenească și-a dat seama de asta“ (193), în această chestie „știința“ laică, profană, nu-i, și nici odată nu va putea fi. Nu-i decât credința și știința evangheliei, a Sfintei Scrip-

¹⁾ Că a procedat într' alt chip, acesta este marele merit a lui Kant: el a început să apropie rațiunea ds om, el a transformat „filosofia ființei“ într'o „teorie a cunoștinței“ și a subordonat apoi totul actului de voință. — Mișcarea a urmat apoi direcțiunea arătată de el. Vom vorbi mai pe larg despre aceasta într'o lucrare specială, care va apare într'o nemijlocită apropiere de timp.

turi“ (194). A Sfintei Scripturi căci, „care concepție „filosofică“ ar putea înlocui vreodată religiunea noastră? Eu răspund cu toată convingerea: *nici una!*“ (219). Cristos a afirmat vieța (198). „Cristos e întruparea realității și a idealității vieții omenești așa cum este și cum o putem, după el, și noi idealiza“ (200).

Pentru ca un popor să ajungă ceva mare, este numai o cale, cea oferită de religia creștină (231), Cristos a mântuit în antichitate, Roma (195—196), el ne-a mântuit de rău apoi, pe noi. Dacă noi, în adevăr, am eșit ceea ce suntem, dacă babilonia de neamuri din Dacia s'a contopit¹⁾... o datorim tot numai Evangheliei (221). Pe măsură ce ne-o *însușeam* ea ne legă și veni apoi și vremea când tăria noastră sta în *Evanghelia noastră*. Dacă voim acum ca poporul nostru să meargă înainte, atunci nu trebuie să uităm că înaintarea nu poate avea loc decât tot pe făgașul vechilor tradiții, al vechei credințe, al Dumnezeuului *creștin* (204), creștin și *național românesc*. Fiecare popor își are Dumnezeuul său, deosebit de Dumnezeuul celorlalte popoare (213). Așa a fost din vezi, așa trebuie să fie în vezi vecilor. Uitați-vă la oamenii mari din trecut: „Au fost cu toții profund religioși, preocupați serios și de religiunea neamurilor lor; în orice caz, profund respectuoși față de ea“ (222). Nimeni nu trebuie să atace religia (25²⁾). Ea este hrana poporului. Dacă șefii vechei Stoa puteau trăi fără Dumnezeu, poporul nu poate însă trăi fără el (224).

Veți zice poate că credințele trecutului sunt *iluzii*? Iluzii, se poate; dar ele au fost prielnice creșterii neamului și așa vor fi și în viitor (287)³⁾.

De altfel cine nu poate primi religia creștină! Că doar „nici un *Dumnezeu personal* nu însemnează, cum zice Lieber, altceva decât „o imagină“, o figură pentru o putere infinit de înaltă, de mare și bună, ce trece dincolo de orice închipuire și definiție omenească“ (238).

¹⁾ Nu se formulase încă doctrina naționalistă!

²⁾ Creștinismul a început printr'un sacrilegiu! El a atacat religia... dinaintea lui!

³⁾ Nietzsche zice că singura refutație valabilă a religiei este neeficacitatea ei, faptul că ea nu mai dă rezultatele ce se așteptau de la ea înainte vreme. N'a început creștinismul să fie... refutat? Gândiți-vă la jumătatea Franței, la jumătatea necredincioasă.

b) O indiscreție: pentru *cine* scrie d-l Popovici? Pentru *toți*? Pentru popor? Acesta nu-l va înțelege și apoi acesta își are credința *lui*. Pentru „măgarii cu diplome“? Așa de puțin îngrijit!?

Cristos a mântuit Roma! Așa zice d-l Popovici. Și D-sa trebuie să știe de ce și cum, dar nu ne-o spune! Se poate răspunde deci, tot în chipul acesta, fără demonstrații: că creștinismul a dat brânci restului de sănătate ce se mai află încă în lumea veche, i-a dat brânci și a prăbușit astfel întreg edificiu lunei vechi în picioarele îngâmfărei plebei. *S'a zis și asta!* Indiferent ce a eșit *mai târziu* din creștinism! Atunci? Nu inzistăm.

Apoi nu este adevărat că nu se poate concepe o cultură în afară de bazele date de religia și morala creștină. Au fost popoare în vechime și sunt altele astăzi, cari fără creștinism au putut să dea naștere la culturi înfloritoare. Și nu știm ce ne poate rezervă viitorul. Veți zice: dar d-l Popovici nu a putut susține contrariul. Vă rog: „Nu există în lume decât o singură posibilitate de a da unui popor cultură adevărată și pace întru sine; aceasta este: *stăpânirea sa de sine, stăpânirea patimelor sale*. Nu prin politica Statului, ceeace nu se poate, ci prin ceeace se poate și s'a putut totdeauna: prin religiune. Și anume prin religiunea și morala creștină...“ (231).

D-l Popovici zice apoi că nu se poate închipui om fără credință, fără religie. Dar *credință* e una și *religie* alta și *creștinism* iarăși ceva deosebit. Lucrarea D-lui Popovici e plină de astfel de substituiri de cuvinte și răul cel mare este că D-l Popovici întrebunțează cuvintele cele mai înaintate pentru ca apoi să susțină înțelesul cel mai înapoiat și să întunece mințile în chipul acesta.

Da, dar va zice D-l Popovici, este totuși de necontestat că Dumnezeuul *nostru* trebuie să fie cel care a legat și format neamul nostru, Dumnezeuul din tradițiile noastre. O rugăminte: pentru cine scrie d-l Popovici? L-am văzut zicând că oamenii mari de Stat au fost cu toții profund religioși, preocupați serios și de religiunea neamului lor; în orice caz, profund respectoși față de ea“. Iată iarăși trei lucruri deosebite!

Cui îi vorbește d-l Popovici de Dumnezeuul tradițiilor

noastre? Poporului? Poate. Dar celorlalți le face o concesie, le vorbește de un Dumnezeu, „imagină“ a puterii. De n'ar auzi însă „poporul“ că-i nimicește tradiția Dumnezeului personal!!

Rămâne *utilitatea* religiei, a religiei creștine. Aci pomenim de faptul că mulți spun că ea are o influență tot mai mică, lucru care ar contribui, mai mult ca orice la înlăturarea ei. Dar trecem peste aceasta și revenim la d-l Popovici. Dacă, spre a te putea servi de religie creștină, ai făcut din Dumnezeu strămoșilor noștri un simbol, de ce ai batjocori pe alții, pe aceia cari au mers ceva mai încolo decât tine și de ce au făcut ei rău și tu nu!? Ei nu se mai pot servi de vechiul... „simbol“ și nici tu, dar ce importanță poate avea faptul acesta! Important este să *credeți* și unii și alții în ceva, să puteți crede, dar nu poți cere unui „șoim“ să se supui la Dumnezeul vrăbiilor¹⁾.

Se va zice: în interesul culturai, trebuie însă să-l respecti și pe al „vrăbiilor“. Da, vezi bine, atâta vreme cât nu se va uita că respect nu însemnează supunere, îngenuchiare... , căci dacă formalismul începe să domnească, atunci religia întreagă se golește, se transformă în ceva mort, moare și moare și poporul care s'a lăsat copleșit de forme: Spania. Aci ar fi multe de spus asupra *vieței* religiilor, asupra nevoei lor de a se schimba, de a se schimba radical, de a înlătura uneori cu totul forma tradițională a bisericii și de a-și salva existența grație transformărilor, revoluțiilor provocate, fecundate de cei de sus, de așa zișii necredincioși, de nemulțămii de azi, de tinerețea și puterea care o prepară aceștia credinței de mâine. Am putea spune ceva și despre greșala ce o fac guvernele actuale impunând religia în școli, impunând anume forme religioase corpului profesoral. Am putea arăta, după Eucken, centrul, unul din centrele mișcării *teologice* germane, am putea arăta răul ce se cauzează religiei actuale nelăsând-o să moară, să se... *prefacă*.

Înainte de a voi să impui o *credință* trebuie să vezi cari sunt elementele *actuale* din cari se va putea înjgheba

¹⁾ Vorbind de morala bărbătească a Stoicienilor, inaccesibilă mulțimei d-l Popovici zice: „Șoimii și vulturii se simt la ei acasă pe înălțimi și în aer aspru, întăritor...“ (224).

religiile sau religia viitorului. O religie când moare nu poate fi înviată decretând infailibilitatea ei!

Multe s'ar putea spune despre viața religiei, dar ce interes poate avea pentru d-l Popovici *viața* religiei! D-l Popovici trăește din *forme*, creștinismul său este formal.

3. Românu! știe că trebuie să respecti firea poporului.

a) Trebuie să respecti firea poporului și înțelepciunea lui practică, să nu uiți că factorul primordial al culturii este trunchiul de obiceiuri, tradiții, credințe crescute în mijlocul unui neam, să nu uiți că factorul primordial al culturii este *naționalitatea* (358). Caracterul unui popor este născut în el (183). Rasa determină conduita unui popor. Italia o dovedește (341). Rasa, sângele unui popor (352), ele determină firea poporului, complexul lui de obiceiuri și de credințe. „Credințele, tradițiile, moravurile și limba unui popor sunt *ființa lui intelectuală și morală*... Ea este oglinda vie a sufletului său. E pecetea naturii pe hrisovul existenței sale în lume, între alte popoare. *E unicul său drept*“ (107).

Tradițiile și obiceiurile pământului sunt legile poporului (172). Ele sunt superioare legilor făcute de reprezentanții săi (128). În Anglia găsim poporul cel mai cuminte, poporul cu cel mai mult simț politic: Englezii au clădit mereu pe temelia dată de moravuri (141).

Pentru noi, Românii, chestiunea este de mare importanță. Trebuie să știm măsura în care calitățile raselor nobile se găsească și în firea noastră, dacă ele sunt adânc înrădăcinate în noi, și dacă sunt capabile de o mare dezvoltare (357-358).

Ce putem spune îndată, este că trecutul nostru este presărat cu semne de o mare înțelepciune și de un mare simț practic: „în poporul românesc este o întreagă filozofie politică, o întreagă economie politică, o întreagă morală parte creștină, parte profană, o întreagă estetică. Unde se găsească toate acestea? În limba lui, în literatura lui, în poveștile și poeziile populare...“ (50-51).

Eminescu a fost unul din puținii cari au voit, la noi, să pornească propășirea neamului, plecând numai dela aceste *realități* naționale (78, 106).

Eminescu a voit așa, dar nu și contemporanii și urmașii lui. În loc de a urmă înțelepciunea veche, s'au trezit poftele oamenilor (99), aceștia au pierdut legătura ce o aveau cu sufletul de veacuri al neamului, și întreaga țară a devenit o fabrică de reforme, țara și-a lepădat întreg trecutul, până și portul ei (91).

b) Nu putem discuta aici chestiunea importanței sau neimportanței rasei în viața popoarelor, în viața noastră culturală. Domnul Popovici nu face decât să *afirme* principiul importanței rasei, fără să-l *sustie*. Ceeace spune D-sa nu are o mare importanță, chiar dacă acelaș lucru a fost spus înainte de Chamberlain, Woltmann, etc. . . Elementul indo-european se rărise în Italia la căderea imperiului roman; au venit însă Germanii din nord și au redat viață sudului: rezultatul a fost renașterea italiană, așa vorbește Chamberlain . . . Decât rasa germanică eră și mai curată la nord, de unde urmează că dacă ea a avut în adevăr vreo influență, au trebuit totuș să intervie și *alți* factori, pentru ca renașterea să apară în amestecul de popoare din Italia și nu în centrul Germaniei. . . !

Cum am zis, chestiunea „rasei“ este încă prea puțin clară, pentru ca să ne oprim cu folos aici și la ea. Cei cari doresc, vor găsi în lucrările lui Gobineau, Gumpłowicz, Chamberlain, Woltmann, Wilser. . . expuneri amănunțite ale teoriei raselor. O critică a acestei teorii se găsește în Stein: „Philosophische Strömungen der Gegenwart“, în capitolul intitulat „Die neuromantische Bewegung“ (101-159). C. Jentsch, în „Sozialauslese“, arată importanța mediului fizic și spiritual în formarea culturai și limitează în felul acesta și el importanța factorului „rasă“ (158 și următoare).

Chestiunea rasei este o problemă nerezolvată încă și suntem mulțămiiți că domnul Popovici vorbește puțin de ea, așa că nici noi nu ne credem datori să ne oprim mai mult la acest subiect. Domnul Popovici trece repede dela rasă la „firea“ poporului, la așezămintele, la tradițiile acestuia, și aici ne vom da seamă, numai decât că este cu mult mai importantă chestiunea *funcționării* firei poporului, decât aceia a *fintei* ei, mai important elementul *dinamic* decât cel static, atunci când este vorba de trăinicia unui popor.

Aceiași idee, tradusă în termeni mai apropiați de viață zilnică, ar însemna că conservatorismul nu este atât o che-

stiune de conservare, cât o luptă, o prefacere, o *activitate* în vederea realizării continue a *unui* ideal de viață. Acolo unde conservatorismul este înțeles altfel, poporul este slab, conducătorii leneși și țara pradă intereselor *neideale*, intereselor personale!

Înainte de a trece însă la chestiunea „firei“ popoarelor, facem încă o observație asupra putinței izolării unui popor, a înlăturării elementelor din afară. Din punctul de vedere practic d. ex. găsim că un popor nu numai că poate, dară că e și dator să se uite împrejur și să se folosească de experiența neamurilor străine. Ar fi timp pierdut degeaba, de am aștepta ca fiecare perfecțiune să ia ființă și la noi numai atunci când ea va eși din dezvoltarea firească a elementelor neamului nostru. Lucrul acesta este imposibil, mai ales astăzi, în vremea specializării muncii, nu numai între indivizi, dar când și între popoare specializările, atrofierea, deci și împrumuturile sunt fatale¹⁾.

Revenim la firea popoarelor. Domnul Popovici ne vorbește de cumiștenia poporului englez. Domnul Popovici desigur că cunoaște poporul englez și știe că toate obiceiurile acestui popor și în parte, în mare parte, răușita lui se datorează faptului dinamic, că la el *nevoia* fiecăruia a avut învoirea să-și caute satisfacere. O școală de juriști zice că o lege, odată votată a și intrat în faza descompunerii, e moartă. La fel și obiceiurile, limba, proverbele... toate acestea sunt lucruri moarte, sunt abstracțiuni, atâta vreme cât le deslipești de elementul activ, de trebuințele cari le dau viață în timp: „*firea poporului*“ așa cum o găsim în datine, proverbe... este o abstracție.

Să revenim la Englezi. Cumiștenia lor? Da. Dar știți care a fost cea mai mare cumiștenie a lor? Că au lăsat trebuințelor noi puțința de a căuta împlinirea lor, că le-au lăsat acestora puțința de a se prelinge fără încetare printre pietrele vechiului așezământ întărindu-l și mărimdu-l în chipul

¹⁾ Faptul că China ia așa de puțin de afară face din ea o putere superioară Statele-Unite, țară a cărei tinerime umple orașele Europei și caută să ducă cât mai multă pradă în țara lor? Se zice că popoarele cari nu călătoresc sunt pierdute azi și cine călătorește se schimbă! Nu? Și răul nu este că ne-am schimbat portul, hainele, ei că, în mare parte, ne-am schimbat *numai* hainele! Eră fatal! Întâi luxul, pe urmă civilizația: la fel procedează toți primitivii! Eminescu, domnul Popovici se revoltă în contra unei fatalități. Ei ar fi dorit imposibilul: să luăm întâin conținutul culturii apusene și pe urmă... drumurile de fier! Ei nu cunosc istoria..., firea popoarelor!

acesta. Cumințenia cea mare? Că *au dat tradițiile, orânduiala țării în paza nevoilor zilnice, în paza vieții. Omul nu a fost niciodată prea asuprit în Anglia și nevoile lui cele noi au fost satisfăcute, fără prea mari ciocniri cu cei ce țineau puterea, ele au găsit îndreptățirea în mijlocul corpului social cel vechi, așa că iubind bunurile lui, omul iubea în acelaș timp pe toate cele ce îl precedaseră, așezămintele de veacuri ale țării lui.* „*Firea poporului*“ este cum am zis o abstracție și „*cumințenia filosofică*“ a poporului este cam aceiaș dela neam la neam și dela veac la veac, deci o altă abstracție; singura realitate este *nevoia zilnică*,—nu în înțelesul curat materialist —, ea numai dă vieață tradițiilor și ea este superioară celorlalte noțiuni prin faptul că ne dă într'o formă proprie... , națională, de voiți, plămădeala continuă a ființei neamului, așa cum este el în fiecare timp, cu părți și gânduri venite depe aiurea, sau născocite în țară, gânduri și fapte de multe ori folositoare și trebuitoare neamului, superioară și prin faptul că ne îndreaptă puterile spre *vieață*, spre nevoile ei, spre activitate, nu spre formele moarte ale acestei vieți, spre chinezism.

Și gândiți-vă numai. Poporul nostru a avut nenorocul să-și vadă, acum vreo 50 de ani, tradițiile sfâșiate, zice domnul Popovici, zvârlite și poporul nostru este de atunci orfan, rătăcit, însetat, bolnav... Și acum vine mântuitorul lui și-l întrebă: „spune-mi cum erai, când erai bine, acum cinci zeci de ani“ și bolnavul oftează că el știe că bine nu a fost nici *atunci*, și mai știe că lecuirea lui nu-i poate veni decât tocmai dela schimbarea organică a țesutului social îndrăgit de „mântuitorul“ lui. Domnul Popovici uită că noi *nu am avut și nu avem încă* spiritul care face pe un popor să-și iubească tradițiile lui, căci poporul nostru nu a cunoscut încă, *nici înaintea lui 48*, puțința unei desvoltări continue sub privigherea unor instituții libere și părintești totdeauna.

L. Stein numește teoria rasei, a lui Chamberlain, *romantismul sângelui*. Domnul Popovici ar putea fi și d-sa pus în grupa romanticilor. D-sa uită de dragul unei abstracții, de dragul „firei“ de altădată, uită principiul activ, principiul care susține și leagă de *vieață*, de sufletul poporului obiceiurile trecutului transformându-le în obiceiurile viitorului, D-sa uită că de sute de ani „poporul“ nostru a fost iobag, rob și clasele de

sus, stăpâne numai, că noi n'am avut nici un *spirit public*, nici *organe* în stare să pue, înainte de 48 o stavilă mai puternică arbitrarului și că fără acest spirit și că fără aceste organe nu putea fi închipuită o dezvoltare organică a neamului și a tradițiilor noastre — Anglia! Anglia a avut o constituție încă din secolul al XIII-a. Anglia a avut puritanismul ei religios și moral, puritanism care a învins pe rege în 1648, puritanism care a dat naștere Americii de azi în contra voinței Metropolei și ce am avut noi decât robie și stricăciune și care este astăzi încă spiritul public dela noi, ce sunt „boierii“ noștri?...

4. Românul știe că trebuie să respecti clasele neamului tău și ceea ce este la baza lor, adică lupta, fără a nedreptăți însă pe cei slabi.

a) „Numai luptând mereu, au putut (părinții noștri) feri casa noastră sufletească și trupească de apa ploilor, de revărsatul râurilor și de bătaia vânturilor istorice“ (202). Iar mai înainte, în vremurile de formație ale lumii civilizate de azi, acestui factor esențial, lupta, trebuie să-i adăogăm un altul, căruia îi datorim în special înlăturarea barbariei „Niciodată fără stat, animalitatea omenească n'ar fi devenit omenească moralitate. *Statul, el singur, a făcut din animale oameni și apoi din „oameni“ a făcut Asirieni, Egipteni, Elini și Romani, Engleji, Români, ș. a.* Prin ce? Prin siluire! Prin forță! La facerea Statului, n'au fost prezenți teoreticiani de ai democrației radicale, decât îmbrăcați în piei de fiare sălbatică, ei însuși animale. Dar a dat Dumnezeu că s'au găsit câțiva „sanguinari“, mai răsăriți la cap, decât democrației de atunci. *Ei bine, asemenea oameni, lei-paralei,* au pus la regulă o mulțime de alte animale mai slabe“ (159—160).

Lupta, înfrânarea unora grație ascendentului altora, stratificație, stabilirea unui mai sus și unui mai jos, iată începuturile civilizației noastre, iată rețeaua în jurul căreia este îngrădită viața noastră, cultura noastră. „Pentru că toate popoarele constituite trăesc și luptă în ordine, în clase și rânduri, nu talmeș-balmeș ca nomazii, ca țiganii. Nu există în Europa un singur popor fără stratificații de destoinicie, fie câștigată personal, fie moștenită dela părinți sau dela

buni-străbuni“ (146¹). Trebuie să recunoaştem „adevărul azi ştiinţific că clasa conducătoare a unui popor e un produs *normal* al firii omeneşti şi al popoarelor, că ea nu poate fi nimicită *ca clasă*, fără a se nimici Statul şi naţiunea, că o clasă conducătoare *trebuie* să existe; că ea nu poate fi decât schimbată dar numai cu o altă clasă tot conducătoare: *numai cu alte persoane*, că trebuie deci să fie conservată şi premenită cu înţelepciune; *că nu există naţiune fără clase*“ (308—309).

Aceasta nu însemnează consacrară dreptului de a nedreptăţi poporul; poporul trebuie să găsească la cei de sus dreptate (104). Dreptate să ceară poporul, dar nu nimicirea lui, a sufletului lui, a stărei care ea singură numai poate crea cultura lui, să nu ceară umanitarism, egalitarism. . . „Sub regim de ordonată libertate, oamenii de valoare se ridică prin meritul lor şi formează o clasă. Statul trebuie să o recunoască. In regim de libertate, poporul devine naţionalitate. Statul trebuie s'o ocrotească de democraţia cosmopolită. In regim de libertate inegalitatea creşte. Statul n'are cădere a o nivelă. Numai religiunea are această putere“ (302). In stat hotărâse minorităţile. „Un stat nu-i nimic fără popor sau cu un popor nedreptăţit, nemulţămît. Dar nici poporul fără stat nu poate fi. Iar de condus poporul, mulţimea nu-l ştie conduce, nu-l poate conduce. Nu-l conduce de fapt decât o *infimă minoritate* de oameni. . . (104). Iată Anglia. Anglia este ţara care, ca nici una alta şi-a păstrat nobilimea ei, nobilimea ei respectată chiar de duşmanii ei. Mare simţ politic! (34).

La noi? La noi, ca mai în toată Europa, „aristocraţiile vechi au fost prăbuşite cu toate păcatele, dar şi cu toate calităţile lor. Azi politica se face la întâmplare, la noroc“ (172). Democraţia secolului trecut a şters însemnările făcute de veacuri pe sufletul neamurilor, a spulberat cuminenţa popoarelor, a suprimat ordinea din care eşise cultura trecută: democraţia a înfipt în mijlocul lumii steagul fericirii, al fericirii pentru toţi, pentru toţi şi pentru *fiecine*, orice om ne mai fiind altceva decât un *fiecine*“. Egalitatea drepturilor şi a sarcinilor. „Teoria şi practica ei e votul, e nu-

¹) Lueruri, ca multe altele spuse de d. Popovici, adevărate, numai rău interpretate.

mărul, e aritmetica“ (310). „Nici o democrație nu poate fi națională. Pentru că baza ei, singura rațiune a existenței, e *un număr*“ (311).

b) Iarăși o întrebare: dacă prima fază a civilizației, fază de mărire, aceia în care clasele sociale găseau o consacrare în sufletul poporului întreg, dacă acea fază corespunde înclinării intime a sufletului acestuia, *sufletului* poporului, cui corespunde „dezordinea“ din epoca noastră? Pântecului, poftelor? Răspunsul e prea simplist. Pare a fi al d-lui Popovici. Ori corespunde ea, această dezordine, vreunui alt . . . *suflet*, unui suflet stingher, nelămurit, cu trebuințe nedefinite, unui suflet haotic, neorganizat încă, *lipsit de . . . organizatori, de conducători*? O indicație în sensul acesta găsim și la d. Popovici. D-sa ar vrea ca fiecare talent să aibă puțința de a se desvoltă (315). Lipsește deci astăzi această puțință? O nevoie „democratică“ contra căreia n'are nimic de zis?

Dar o altă indicație, mai precisă. E vorba de Anglia. „Firește că mulți democrați radicali nici nu știu ce este o aristocrație. Cei mai mulți nu înțeleg nici măcar cuvântul în accepția lui curentă. Ei îl înțeleg de regulă în sensul unei caste bogate, cu privilegii, titluri, coronete; cu vasali și cu casteluri și mai ales cu „morgă“; castă îngâmfată, disprețuitoare de popor, sgârțită, ignorantă și tirană. Mulți aristocrați au și fost așa pe vremuri și sunt și astăzi așa. Dar aristocrația Angliei și în parte a Germaniei, a avut mai puține specimene antipatice. În schimb însă, multe familii demne de situația lor. De aceia acolo și astăzi aristocrația propriu zisă, deși egală în fața legii civile cu toți ceilalți cetățeni, și-a putut păstra un ascendent firesc în conducerea țării. Și l-a păstrat prin cultură morală și patriotism, prin solitudinea înțeleaptă pentru moșiile sale și prin dreptate pentru populația de pe ele și din apropierea lor“ (170—171). Bine înțeles e vorba de Anglia, dar nu de România! În interesul naționalismului, trebuie chiar să spunem că *democrația* este cauza că la noi nu mai avem clase sociale respectate, iar nu faptul că ele, clasele de sus, au fost și sunt altceva decât clasele de sus ale Angliei!

Clasele sociale sunt trebuitoare nașterii culturii! Neapărat! Dar... știe d. Popovici că Anglia este țara cea mai

democratică din lume? O știe. Și în Anglia, mai mult ca ori unde se respectă clasele stăpânitoare! Democrația este cauza căderii aristocrației? *Ea singură?* Ori ea a declarat numai drept nule niște forme ce de fapt erau moarte, moarte căci sufletul poporului nu mai trăea în ele. D. Popovici vorbea de forța, de *siluirea* care a domesticit animalul din om. Dar azi siluirea aceea s'a rafinat, s'a strecurat aproape cu totul în câmpul conștiinței și cel de sus nu mai poate *impune* autoritatea lui, ci trebuie să *se impue* spre a se putea menține acolo, sus.

Nu trebuie să uităm nici împrejurarea că abia acum lumea creștină, cea lăudată de d. Popovici, caută să ridice organizația socială pe bazele moralei creștine. Masa poporului are un alt suflet ca cel din vremurile trecute, un alt suflet, prea zvăpăiat poate, prea pretențios încă, dar *creștin*. . . și cu drept revoltat la gândul că *stăpânii sufletului social cel nou să fie resturile, deseori nefolositoare ale stăpânilor celor vechi*. Iată răul: lipsese stăpânii, stăpânii, aristocrații lumii celei noi.

Aci apropiem problema claselor sociale: *este cu mult mai importantă, pentru cultură, puterea care dă viață claselor sociale, decât existența acestor clase, propagarea ideilor cari sunt necesare formării unei clase de conducători, decât propagarea ideii că clasele sunt necesare. Prima formează, înalță spiritele; a doua provoacă ura în sufletul celor mici și lenevirea în acela al celor ce sunt dela naștere chiar, în josul scării sociale.* Dreptatea față de cei mici nu este o datorie, după cum nici respectul față de cei mari nu este, nici el, o datorie. Prima este înjositoare pentru cei de jos, al doilea dăunător vitalității celor de sus. Poporului îi place să fie considerat drept egalul celor mari, el n'are nevoie de o dreptate specială, tutelară, dar este mulțumit când cei mari îi dau prilejul să-i slăvească. Principiul susținător al aristocrațiilor este intern, îl dă, îl va da tot mai mult, munca, înălțarea proprie. Deaceia un popor cuminte se va pronunța în totdeauna în contra principiului neegalitar al existenței claselor, dar va crește totuși tinerimea în așa fel în cât cei de sus să știe guvernă și cei de jos să poată ascultă cu demnitate. Numai demagogii aristocratismului au ochii ațintiți asupra principiului de clasă și perd din vedere munca, activitatea care dă viața stratificațiilor sociale.

Când privești clasele sociale și vezi lipsa de armonie ce există acum între ele și când nu ai altă vorbă de spus decât o vorbă de ocară pentru democrație, însemnează că nu ai înțeles sufletul nou al timpurilor tale, însemnează că *nu ți-ai dat seama de munca ce trebuie să o depună și mărirea la care trebuie să ajungă aristocrații de mâine spre a putea, în adevăr, fi pătura de sus a complexului omenesc din care va eși cultura viitorului.*

Și aci, s'a uitat de dragul formei, fondul mișcării de care eră vorba.

5. Românul știe că trebuie să aibe școală și presă naționalistă.

Școala.

a) Am vorbit înainte despre știință: ea este un mijloc, scopul educației noastre (272). Nu mergem la școală ca să devenim animale raționaliste (374—375), ci ca să devenim *oameni* cu rațiune, ca să devenim *caractere* — (247). Acesta este scopul școlii. Scopul școlii nu trebuie să fie formalismul, puțința de a pune lumea în formule, ci ea trebuie să ne dea puțința de a reuși în viață, de a învinge greutățile de cari ne lovim la fiecare pas (254). Grija ei de căpetenie trebuie să fie mai ales însă întărirea puterii sufletești a națiunii, formarea conducătorilor poporului (370). Profesorii n'au să fie enciclopedii ambulante, puse la dispoziția copiilor, ci pilde de viață (260—262)¹⁾. Așa este în Anglia. Școala ar trebui să se adreseze, precum face cea engleză *mai ales rațiunii inconștiente, silind astfel pe copil la o disciplină a sentimentelor*. Poți deprinde memoria și facultățile asimilatoare prin lecțiuni și exerciții, caracterul nu se desvoltă decât dacă îl ai mereu în vedere... (374). „Băiatul englez nu

¹⁾ D. Popovici spune lucruri minunat de bune. Am spus-o la început chiar: luată parte, cu parte, cartea ce D-sa ne-o dă, ar putea fi primită de ori și cine și aproape în întregime. Așa, lucrurile privitoare la școală, te fac să te gândești la școalele secundare engleze, în cari copii trăesc în familiile profesorilor școlii, împărțiți în grupe de 10—20 de elevi. Școalele sunt particulare. Elevii, uneori, 500—700, capătă *instrucțiunea* la școala comună din mijlocul coloniei acesteia de învățământ și *educația* dela aceiași profesori, în familiile lor și în copriusul vieții sociale al acestei colonii. Toemai ce spune d. Popovici. ~~El~~ greșeste însă, cum vom vedea, când crede că *Statul* va putea avea astfel de școli.

iese din școală“ „un tânăr animal raționalist“ — cum îi zice d. de Coubertin, — ci se alege din ea cu curaj, cu putere de hotărâre, de control al voinței sale (*self-control*), cu o severă disciplină sufletească, cu obiceiul de a ascultă de toți cari trebuiesc ascultați ¹⁾. Cu obiceiul de a respectă tot ce trebuie respectat, tot ce respectă poporul: religie ²⁾, credințe, tradiții, autorități, tron ³⁾, patrie ⁴⁾, ordinea ⁵⁾ și legea și pe semenii săi, tot ce respectă poporul însuș, nu d-nii demagogi. Tânărul englez se mai alege din școală cu un adânc sentiment de răspundere personală, de datorie, de corectitudine. Din tineri astfel crescuți, firește, că nu prea pot eși oameni cari mint fără scrupul și înșală din princip, cari tremură de vanitate și invidie; cari sunt falși dela ochi până 'n rărunchi; șarlatani născuți și demagogi făcuți. Din asemenea școale nu prea ies patente secături, pretențioase și ridicole, care toate le critică, toate le strică și toate le dreg — pe hârtie ⁶⁾.

Școala engleză produce și acest rezultat neprețuit că băieții oamenilor cu stare ies de regulă buni gospodari cari trăesc la țară, la moșii, la fabrici și-și caută de averile lor, precum și le caută și Germanii din această categorie și mai toți oamenii de rasă germanică. E specific englezească vorba că omul cel capabil a-și conduce bine moșia, e capabil să guverneze împărăția Indiilor. E atâta de adevărată această maximă, încât a-i putea zice: să nu puneți mari nădejdi în oamenii politici cari nu-și știu conduce moșiile ce au, cari le părăsesc și în cele din urmă le toacă (370—371).

„Au deci dreptate cei ce cred, cum cred toți Englezii înțelepți, ei însuși, că școala engleză e fără îndoială cea mai bună instituție din lume spre a produce *oameni întregi* în

¹⁾ Dar și cu obiceiul de a căuta să meriți să fii ascultat! V. I. B.

²⁾ Gândiți-vă la anglicanism și la sutele de secte religioase anglo-saxone, la libertatea de care se bucură ele și gândiți-vă la anatemisările și urmăririle ce au avut loc, la noi, de mult, când cu ivirea unei „secte“ nevinovate de altfel. Lumea vorbea ca de-o tagmă de nebuni!

³⁾ Tronul l-au golit când acesta uitase datoriile!

⁴⁾ Patria au părăsit-o — puritanii — când ea și-a uitat că trebuie să ție seamă de drepturile individului și s'au revoltat contra ei, când ea a voit să-și speculeze copiii îndepărtați!

⁵⁾ Impusă tuturor!

⁶⁾ Nu știm dacă d. Popovici, contrar principiului său, critică „autoritățile“ noastre?! N'ar fi nici un rău și nici o nedreptate! Rău și nedrept este însă când tragi din toate aceste constatări... concluzia că nenorocul nostru este democratismul! Poate că noi avem nevoie de mult, foarte mult democratism încă, până să ajungem a înțelege conservatorimul, așa cum îl înțelege poporul englez. Nu?

toată puterea cuvântului, patrioți adevărați cum nu sunt în nici o țară din lume“ (372).

Cum stau însă lucrurile pe continent și la noi? Acî avem școli multe, tot mai multe. Statul a uitat adevărata lui misiune: el nu mai caută să facă din școală o pepinieră de caractere (246—247), el a uitat că „*formarea caracterului trebuie să devină preocuparea principală a școlii de Stat, dacă Statul nu vrea să se pomenească cu întregi generațiuni de declassați și anarhiști*“ (253). Școala continentală e dominată astăzi de o tendință intelectualistă (367), ea transformă copiii în adevărate enciclopedii, enciclopedii viețuitoare, dar incapabili de a se conduce altfel în viață decât înregimentându-se printre slujbașii Statului (244, 368). Se dezvoltă mintea, nu inima copilului. Generațiile slăbesc din ce în ce înaintăm și cauza este „*între altele, faptul că omul modern de continua grijă de sănătatea trupului său*¹⁾, *a uitat grija de sănătatea sufletului său*“ (252). Vina o are în mare parte Statul, care a centralizat întreg învățământul, în loc să lase grija de a forma „*oameni de cariere*“ școlilor private și el să aibă în vedere „*în prima linie... educația publică... inobilizarea sentimentelor. Căci scopul veritabil al Statului nu poate fi ca el să poarte grija de carierile tinerilor*“ (247), *ci acele de a forma caractere* (253).

b) S'ar putea vorbi despre multe aci. În primul loc s'ar putea pune în discuție superioritatea sau inferioritatea sistemului de școală din Anglia, față de cel de pe continent *date fiind împrejurările vieții contemporane*. Nu o facem; nu este aci locul. Putem pomeni însă de faptul că pe când școlile de pe continent caută să-și refacă sistemul de educație copiind sistemul școlar din Anglia, aceasta la rândul ei caută să introducă și ea ceva din *mașinăria* sistemului german, cari dacă nu dă atâtea caractere, dă însă oameni preparați mai conform felului de a fi a-l tehnicii industriale și comerciale contemporane. Un exemplu luat din lumea comercială. Un negustor german îmi spune că fabricanții din Anglia produc mărfurile așa cum le cred ei că sunt mai practice și mai bune, pe câtă vreme fabricantul

¹⁾ Credem că d. Popovici a voit să zică „de continua grijă a bunurilor curat materiale...“, căci altfel realitatea l-ar contrazice: grija sănătății fizice e mai mare la popoarele tari și sufletește: Anglia, America, țările nordului...

german dă fiecărui popor marfa, deseori inferioară, cerută de gusturile locale. Un conducător de fabrică are să cunoască așa dară nu numai tehnica producției, ci și starea culturală a popoarelor îndepărtate unde are de gând să-și trimeată produsele, etc....

Ținându-ne însă la cele spuse de domnul Popovici, la punctul central al afirmațiilor sale, la chestiunea locului și menirii școalei în mijlocul vieții popoarelor, la cele ce domnul Popovici cere Statului în această privință, putem spune că și aci D-sa a pierdut din vedere legăturile intime ale instituțiilor despre care vorbește, cu viața în mijlocul cărora ele iau naștere. Domnul Popovici ne dă ca exemplu de școală bună, *școala engleză și cere totuși Statului nostru să lase prepararea pentru cariere, prepararea enciclopedică, prepararea fără suflet pe seama școalelor particulare și el, Statul, să se ocupe cu formarea caracterelor!* Dar D-sa știe totuși, ne și spune așa ceva (374). D-sa știe că cele două școale secundare, cea dela Eton, din apropierea celebrului palat Windsor și cea din apropierea Londrei, cea dela Harrow, din cari ies „conducătorii” poporului englez, sunt școale *independente!* Încât privește apoi Universitățile, cele două, cea din Oxford și cea din Cambridge, iarăși școale independente, sunt cu mult superioare Universităților de stat. Acestea din urmă, precum și școalele secundare de Stat, ele sunt cele ce prepară pentru cariere, ele dau enciclopediști. Așa a fost totdeauna și e și natural să fie așa! Așteptările domnului Popovici, privitoare la școala de Stat, nu pot fi îndreptățite. Dacă școala de stat poate fi primită ca un rău necesar, dar trecător, să nu credem că binele relativ¹⁾ ce ni-l dă această formă provizorie a răului, ar mai există și el, dacă răul ar fi ridicat la rangul de putere creatoare permanentă a forțelor vitale a unui popor, a caracterelor lui. Această idealizare a puterilor școalei de stat, ar fi numai semnul unei căderi generale, semnul neputinței interne a poporului, de a mai ridica suflete puternice și înalte în mijlocul lui. Semnul, în domeniul educației, al existenței acelei puteri, este apariția și prosperarea școalelor independente și caracterele produse de acele școale, sunt produsul vieții poporului întreg. Acolo unde școalele

1) Punerea în mișcare a forțelor culturale, încetușate până atunci.

Statului domină, acolo se strigă mai mult că școalele trebuie să producă nu enciclopedici, ci caractere. Imperecherea acestor două fapte nu este o întâmplare! Acolo unde Statul nu este în funcțiune de viață, ci punctul de plecare al ei... forma este pe cale de a sugrumă fondul, slujbașul pe omul independent. Statul are, în adevăr, nevoie de *instrumente*, nu de *caractere*, față de el individul este o unealtă, ceva *dedus*¹⁾, și cu cât mai conform tiparului cerut de sus cu atât mai perfectă va fi mașina Statului. Caracterele, individualitatea, viața internă a fiecăruia sunt, din contra, valorate numai în câmpul luptei pentru *ideal*, pentru ceea ce nu este încă, pentru îndepărtat, pentru inducțiile mari și luminoase ale adâncimei vieții fiecăruia. Întâmplarea a făcut ca poporul englez să nu aibă alt ideal mai înalt, decât mărirea țării: *mărirea politică este forma culturii acestui popor*. În mijlocul populației se formară atunci tradiții proprii dezvoltării patriotismului, se formară școale cari fură înconjurate de sacrificii, de dragoste, de interes, de admirație și din ele eșiră oameni hotărâți să rămâe și în decursul timpului lor de bărbăție, ceea ce fuseseră în timpul de învățatură, oameni iubiți de popor, aclamați de acesta, oameni dați cu totul cauzei poporului acestuia, idealului lui, artei guvernământului superior... și Statul, mașina guvernământului trase foloase. Dar când Statul, *tot în Anglia*, făcù, el, școale, acestea nu mai avură același rezultat: Statul, cum am zis, *nu poate* formă caractere, căci caracterele ies din mijlocul vieții, iar nu din mijlocul unui concept juridic²⁾, din mijlocul puterii formative interne, nu din voia unei puteri din afară³⁾.

¹⁾ „Der Staat... ist eine Zwangsgenossenschaft... d. h. das Prinzip der Vereinigung liegt hier... in einer Macht, einer Herrschaft, durch die mannigfache und selbst einander widerstrebende Interessen und Tendenzen zusammengehalten, zur Einheit verknüpft werden“. Eisler. Soziologie, 272.

²⁾ „Als Rechtsbegriff ist der Staat demnach die mit ursprünglicher Herrschermacht ausgerüstete Körperschaft eines sesshaften Volkes...“ Jellinek. Das Recht der modernen Staates, 176. Zweite Auflage, 1905, O. Häring, Berlin.

³⁾ Să ne gândim și la felul cum se desvoltă dreptul, dreptul real: prin impulsie internă, nu prin legiferare externă. „Nous voyons tous les jours la société refaire la loi, on n'a jamais, vu la loi refaire la société“, vorbe pe care Jean Cruet, *un juriste*, le pune în capul cărții lui: *La vie du droit et l'impuissance des lois*, 1908, E. Flammarion, Paris. Tot Cruet zice: „Si la loi apparaissait à tous comme l'expression approximative de l'équilibre réel de la société, et non pas comme l'ordre arbitraire d'une volonté inconditionnée, les citoyens comprendraient d'eux-mêmes combien ils sont mal venus à demander au Parlement des lois parfaites. Il serait trop facile de leur répondre: pour faire des lois ex-

Statul nu poate formă caractere și *nici nu are nevoie* de ele, el are nevoie de instrumente perfecte, de *funcționari*. Anglia, țara idealului politic, țara artei guvernământului, n'are o clasă specifică de funcționari, căci fiecare funcționar are, aci și un sâmbure de *caracter* în el, de voință încordată în direcția idealului politic, în direcția către care forma actuală a Statului, nu este decât o fază trecătoare. Ce hotărăște în fața mulțimei și ceea ce Statul e obligat să recunoască și el aci, este pasul pe care l'a făcut funcționarul înainte, ca englez, ca servitor al idealului poporului, nu împlinirea datoriei față de Stat. Funcționarul, în sine, are puțină trecere, la Englezi, dar nici un alt popor nu răsplătește ca poporul britanic pe aceea dintre servitorii ei cari au satisfăcut dorul de mărire al poporului întreg¹⁾. Citiți numai lista darurilor regești pe care le-a primit Wellington după Waterloo!

În Germania, țara Reformei, ca să numim numai una din trăsăturile pe cari le va mai lua cultura aci, funcționăria e mai pasivă decât în Anglia, mai aproape de perfecția automatului desăvârșit, — *idealul* ei poate fi aiurea! — mai onorată deci de către Stat, ridicată la rangul de „Beamtenstand“, titlu care are greutatea lui până departe, până în câmpul veleităților de măritiș, al fetelor eșite din clasa aceasta.

Școala Statului nu dă naștere caracterelor, nu formează războinici pentru un ideal. *Adevărata școală* este legată de viața, de sufletul poporului întreg și numai de acesta, ea seamănă cu academiile din Grecia veche, cu școalele teologice dela sfârșitul evului mediu, cu școalele de drept dela începutul timpurilor moderne, cu școalele superioare din Germania și Anglia, pe cari poporul întreg le susține și le susține azi, poporul de jos cu dragostea și respectul ce-l are omul simplu față de așezămintele în care el simte, vede o

cellentes, il faudrait d'abord une société meilleure“. (Op. citat, pag. 18). Lucrurile nu stau altfel, când e vorba de caractere: nu școala le face, ci viața care susține această școală, nu Statul în nici un caz, căci Statul rămâne totdeauna ceva extern vieții.

¹⁾ „England, as a whole, has little patience with the virtues not easily recognized by the community as a whole. Originality is neither sought nor commended. The man who expresses and represents the community is the valued man. The Mills and Spencers, and Merediths and Bagehots, of whom the great mass of the English even now know nothing and care less, the Byrons and Shelleys, they willingly let die“. P. Collier, England and the English, 33, Duckworth & C-ie, London, 1910. Prima întrebare, zice acelaș autor, când e vorba de o persoană nouă, este următoarea; „Ce-a făcut?“ „What has he done?“ (403).

învăpăcare a scânteii ideale din viața lui¹⁾, școale pe cari cei de sus, apoi le susțin din dragostea luminată față de izvorul bunurilor lor superioare, școale, în sfârșit, pe cari cu toții le apără în contra ori și cui, în contra școalelor adverse — lupta dintre universități, la începutul timpurilor moderne, — în contra nobililor cotropitori — studenții germani din Praga, cari părăsesc în 1409 universitatea și merg în număr de 2000, cu profesori cu tot, de fondează universitatea din Leipzig, spre a nu se supune Cehilor și Husiților — în contra încercărilor de autoritarism, în sfârșit, ale Statului modern. Școala viitorului, școala mare a viitorului, se va înălța numai pe vârful piramidelor cari vor avea drept temelie întunecoasă, obscură, mulțimea sufletelor poporului și drept vârfuri apoi grupurile de înclinări ale sufletelor creatoare ale celor puțini²⁾. Numai acest fel de școale vor da caractere, căci numai ele vor fi produsul luptei pentru ideal. Acest fel de școale, nu ale Statului!

Ceeace ne trebuie deci e *putința desvoltării școalei independente*, a școalei susținută de dragostea elevilor, de încrederea părinților, de năzuințele ideale ale tuturor, a școalei scoasă de sub despotismul anonim al formulelor legale, — a școalei în mijlocul căreia aspirațiile nedesluite ale mulțimei se vor clarifica și revărsa apoi, asupra tuturor, sub forma binefăcătoare a operei împlinite, a operei năzuită de sufletele echilibrate ale tuturor. Vom vorbi în curând de acest *echilibru*, adevăratul punct de plecare al școalei și a măririi viitoare.

P r e s a .

Câteva cuvinte și despre *presă*.

a) Domnul Popovici crede că presa ar putea ajuta renașterea culturală (275). Partidele istorice, partidul național ar trebui, zice el, să aibă o presă superioară celei pe care o au astăzi. „Apoi dacă astăzi elementele liberale și conservatoare de pe continent sunt tot mai mult amenințate a

¹⁾ Cine a luat parte la petrecerile studențești din Germania și Anglia, la întrecerile lor, știe care este dragostea poporului față de „nebuniile” tinerimei și respectul lor față de tagma studențească.

²⁾ Cine cunoaște rivalitatea ce există între Universitatea din Oxford și cea din Cambridge, rivalitate care se întinde până adânc, în masele poporului, își poate da seamă de coopărtașia ce credem noi că va trebui să existe între viață și școală.

fi înlăturate de popularitatea radicalismului, cauza e că de mult nu au mai avut și numai au o presă la înălțimea situațiunii“ (270). „Chestiunea e: sunt sau nu ideile conservatoare și liberale indispensabile pentru existența națională și desvoltarea normală a unui popor? Apoi dacă sunt și nimeni din gânditorii politici nu tăgăduese aceasta, atunci ele trebuiesc susținute, zi de zi, printr'o presă scilpitoare, în formă și în idei, de către toate mințile și energiile devotate cauzei“ (277).

Din păcate, adaugă domnul Popovici, nivelul presei scade și puterea ei crește. Presa devine tot mai puternică și tot mai distrugătoare. Ea rupe legăturile ce țineau înmă-nunchiate pornirile sufletului poporului, ea spulberă credința religioasă, sufletul nu mai are unitate, nu mai aspiră decât la satisfacerea unor trebuințe trecătoare (271).

b) Așă va fi. Crede însă domnul Popovici că *presa* poate trăi, azi cel puțin, în armonie cu *cultura*? În orice caz, s'a susținut și contrariul! Gândirea modernă se *popularizează* în presă, cultura este alegere, *limitare*. Nu? Domnul Popovici știe poate, că ziarul „Times“, dacă nu dă îndărăt, încât privește numărul cetitorilor, dar abiă merge înainte! Și cu toate acestea e unul din jurnalele, după mulți, cele mai bune din lume! Sunt alte jurnale însă, inferioare, cari se bucură de o popularitate tot mai mare. Și lucrurile probabil că nu se vor opri aci: presa se va *barbariza* încă și mai mult, într'un chip relativ, dacă nu absolut! Pentru prezent, în unele țări mai ales, nici nu poate fi vorba de o apropiere între „presa partidelor noastre istorice“ și „cultură“! Presa nu se poate menține astăzi decât *întinzându-se*, deci *scoborându-se*. O fatalitate! Dar și un câștig pentru viitor poate, pentru acele timpuri în cari poporul de jos, susținătorul presei barbare de azi, va avea un crez cultural, mai puțin desvoltat, da, decât acela al aleșilor de atunci, dar în armonia cu al lor și aceasta grație picăturilor de adevăr, de viață nouă cari se vor fi strecurat în sufletul lui printre necurățeniile scriitoriei moderne. Tot ce putem spune e că firele alese de azi n'au ce căută în mijlocul presei noastre, dar că relele acestei prese sunt puntea necesară pe care va putea trece viața inferioară și haotică de azi către o viață mai solid organizată. Vom vorbi îndată de oamenii de astăzi, — de haosul vieții moderne, haos pe care-l recunoaște și domnul Popovici.

B. De ce a apucat Românul pe drumuri lăturalnice, pline de răutate? Cauza este democrația.

a) Soliditatea națională, idealismul poporului este fărimit, cumințenia care îndrumă altădată pașii poporului în ale bisericii, școalei, Statului... a dispărut și în locul ei domnește acum anarhia, sălbătecia, animalitatea. „Barbarii de astăzi... dărâamă catedrale, instituții politice și morale, dărâamă credințe ideale, iar în locul lor ne oferă cea mai sălbatică luptă pentru gură și gâtlej, pentru pânțele, pentru carnea omenească, pentru toate idealurile trândăviei“ (287).

Și cauza tuturor relelor acestea este *democrația*, felul de a gândi al acesteia. Francezii sunt cei cari au propagat răul acesta în lume. Francezul, care „pe lângă mari și netăgăduite calități, are și acest defect că mereu își proiectează pasiunea sa personală pentru simplitate, claritate și simetrie și în vieța naturii înconjurătoare“ (158). „El vrea să aplice drept „legi naturale“ niște „doctrină“ ce nu există decât în pasiunea lui, în gustul lui, în închipuirea lui. Și le aplică de 100 de ani, în politică! Deci într'un domeniu care nu-i al așa zisei „știință pentru știință“, ci baza și unica condițiune a putinței de-a face știință azi și în viitor“ (158). „Mania aceasta de a introduce în politică adevăruri „pure“, „integrale“, „absolute“ pornește din „rațiunea pură“ care însă singură, *fără vederea limpede în firea lucrurilor*, e pură aberație în știință, dar mi-te în politică! De altfel germenii acestei boale în politică ni se trag dela vechia Eladă și voi arăta cu altă ocazie ce se poate stabili pentru lămurirea publică și în această privință“ (159).

După idealul democratic, Statul, organizația socială, au să ia formele croite de rațiunea noastră. Legăturile cu trecutul sunt rupte, viitorul este opera judecăței noastre. Aceasta este tendința generală, tendința ce o găsim cântată de „Monte Cristo dela Geneva“ (154). Ideile lui Rousseau¹⁾ au fost reluate de Condorcet, de Iosef al II-lea (4) și în fine au fost codificate de Comte, fondatorul Sociologiei.

Revoluția franceză va servi poate secolelor viitoare, se poate, dar pentru moment, ea a făcut numai rău. „Toate

¹⁾ Pseudonimul lui Monte-Cristo.

aceste teorii democratice sunt sofisme periculoase. Pentru că, ajunse pe mâna demagogilor, ele pervestesc și secătuesc toată coesiunea sufletească a unui popor“ (112). Sufletul poporului fu destrămat, în adevăr, de aceste doctrine și revoluția dela 48 putu întâinde ușor dezordinea pe continentul întreg. Desvoltarea istorică a popoarelor fuse astfel întreruptă. „Desvoltarea ei firească a fost întreruptă prin revoluția dela 1848. Potrivirea ei cu cerințele timpului a fost deci făcută cu neputință. Democrația a șters toată istoria, ne mai ținând seamă de nimic afară doar de interesele politicianilor ei. Tăierea continuității de desvoltare și încă în mod artificial, a deschis o prăpastie între o desvoltare de mai multe ori seculară și între prezent“ (333). În locul cuminenței sufletului poporului, a trecut în locul de cinste declamația (132). Spre a-și putea ajunge scopurile, demagogii au preaslăvit *numărul, sufragiul universal* (122) și spre a-și câștiga glasiurile mulțimei au atâțat poftetele, au preaslăvit ideea *statului filantrop* (110). Și așa ajunserăm la politica modernă: „politicianul descinde de-a dreptul din politica modernă, iar politica aceasta din ideologia democratică“ (114).

Ce poate fi politica în aceste condițiuni? Un zor, o întrecere între diferitele partide cari doresc puterea, un zor *de a face legi*, de a părea bun pentru popor, de a născoci legi, legi în afară de trebuințele sufletului poporului (120). Oamenii uită apoi, cu vremea, că ei sunt alteva decât legile cele pripite, se obișnuiesc a crede în tipărituri, tipăriturile, *hârtia* pecetluște gura vieții, ajunge atotputernică (140). Hârtia înlocuște pe vechii conducători ai poporului, conducători izgoniți de demagogii secolului trecut“ (172). Politica aceasta conrupe poporul, îl omoară, ea omoară și cultura lui (121, 125).

b) Ce uită însă d. Popovici? Uită să ne spue, *de ce demagogii nu au trecut în toate timpurile și în orice loc?* D. Popovici pare că leagă democratismul de raționalism și ne promite chiar că are să ne arate odată cum boala aceasta ne vine din Grecia. Așteptăm cu nerăbdare, deși *alții* au dat o explicare de felul acesta, au dat ceva și mai mult încă, au cercat să explice raționalismul chiar prin condițiile oferite de viață epocii corespunzătoare! Și lucrurile se prezintă cu totul altfel atunci! Căci gândiți-vă numai la

spusele d-lui Popovici: deșteptarea poftelor mulțimei, la un moment dat, atârnă în ultima analiză de înjgheburile logice din capul câtorva inși sau chiar din capul tuturor!? Explicația poate fi bună, dar este prea... „raționalistă“! Nu? Să fie cu adevărat a d-lui Popovici?! În cartea d-lui Popovici am căutat degeaba *vieța*, „vieța așa cum este“, vieța care ar putea să ne explice și raționalismul Grecilor și pe al nostru..., să ne explice cu adevărat și democratismul nostru, însemnarea și viitorul pe care-l poate pregăti el.

Rezumând a doua parte a expunerii noastre, partea privitoare la „fapte“, la constatări, vedem că d. Popovici trece și aci cu vederea elementul activ, „sufletul“ instituțiilor de care se ocupă și când e vorba să arăte răul din mijlocul nostru D-sa nu-l poate vedea, D-sa ne arată numai un *symptom* al boalei, simptom pe care ni-l dă drept cauza ei. Leacul pe care ni-l va recomanda D. Popovici, nu va putea fi nici el, cel bun¹⁾.

III. ACȚIUNEA

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Lupta în contra democrației

a) Iată deci dușmanul: *democrația*, democrația lui Rousseau, a lui Condorcet, a revoluționarilor dela 48; a celor ce astăzi luptă pentru votul universal, pentru „fericirea“ poporului. Acesta este dușmanul: *trebuie deci nimicirea democrației* și date iarăș națiunii, vechiului suflet al acesteia, drepturile și tradițiunile lui de altădată, armonia vitală din vremurile trecute. „Eu combat, în prima linie, doctrinele democrației sociale, universale“ (VIII). „Pentru că este de *datoria* fiecărui om convins, de a face tot ce poate spre a trânti la pământ toată această construcție de „civilizație“ democratică!“ (VII).

Față de mișcarea democratică a lui Rousseau, La Mettrie, Marx, Büchner, Jaurès, Clemenceau, Bourgeois, Alfred Fouillée

¹⁾ Oarecari lămuriri asupra ideilor pe cari le reprezentăm noi, cu privire la procesul vieții din mijlocul căruia eși raționalismul modern, se vor găsi în lucrarea noastră anterioară, „Nietzsche, tendances et problèmes“ și mai ales în partea istorică, a unei lucrări ce va apare în curând, „Vieța spiritului după R. Eucken“. — De altfel, vom reveni asupra acestui subiect în partea a III-a a monografiei de față.

nu este îngăduită nici o indulgență (286). „Ideile“ așa numite, „înaintate“ trebuiesc combătute de amândouă partidele istorice; iar Statul, la rândul lui, nu trebuie să cedeze nici una din vechile lui atribuții decât atunci... când necesitatea impune o astfel de conduită (122).

Va veni vremea, nu după mult, când liberalii și conservatorii se vor uni spre a combate democrația, spre a o învinge, spre a salva țara de cosmopolitism (276).

Ne „trebuie o reacțiune națională în contra sistemului de nivelare cosmopolită“ (3). „Căci toate filosofiele, toate doctrinele sunt trecătoare, numai filosofia naționalismului este veșnică“ (291). Va trebui să schimbăm toate părerile noastre asupra științei, societății și în așa fel, încât ele să fie conforme cu doctrina naționalistă.

Așa, trebuie să ținem seamă de faptul că *știința* este numai un mijloc și să nu lăsăm să se răspândească, sub scutul autocrației ei, gândiri stricătoare culturai naționale. Ideile nu pot fi libere toate (307).

Credința apoi trebuie și ea ridicată, credința și religia, *religia creștină*, care este întrupătoarea gândirei mistice a națiunii, baza viitorului neamului nostru (168, 204).

Să lucrăm în așa fel ca să înlăturăm și ideea desființării *claselor sociale*. Democrația cere guvernarea prin sine-însuși; naționalismul dă puterea în mâna celor capabili (135), în mâna boierilor mari (395). Mai mult: trebuie să recunoaștem celor de sus dreptul de a avea privilegii (318).

Am mai văzut că liberalismul, libertatea nasc în mijlocul *luptei* și se mențin numai grație luptei. Să menținem și noi deci lupta, să o punem la temelie așezămintelor noastre (299—300; 303).

Trebuie să avem și o *presă bună* naționalistă (277).

Statul, în sfârșit, trebuie să se gândească să formeze *caractere în școlile publice*, căci caracterele sunt elementul activ, primordial, fără de care națiunea nu poate înainta (187, 140, 254).

Să combatem deci... democrația, acesta este primul lucru ce-l avem de făcut, să dăm apoi științei, religiei, claselor sociale... însemnătatea și locul pe cari trecutul ne învață că trebuie să le aibă ele. Când vom îndeplini aceste condițiuni, Statul nostru va fi mare, va fi național.

b) Din cele ce am spus până acum urmează că naționalismul¹⁾, este o doctrină filosofică goală și că faptele pe cari voește să sprijine d. Popovici doctrina sa, ne dovedesc numai un lucru, anume că de vreo 100 de ani încoace *formele* prea slăvite de d. Popovici nu mai trăesc, au devenit curate, „abstracții“, sunt moarte.

Cum vor renaște ele? Combătând democrația? Conține ea aceasta, această luptă în contra democrației, elementele din cari va putea renaște trecutul, trecutul dinainte de 48, echilibrul național al sufletelor? Vom vedea că nu. Conține atunci societatea anarhică de acum, opera democrației, conține ea poate germeii dezvoltării visată de d. Popovici? D-sa nu ne-o spune, D-sa are prea mare încredere în puterea naționalismului, în consecințele zdrobirei democrației, pentru a se mai ocupa de societatea prezentă, de sufletul înecat de păcate ale acestei societăți. D. Popovici n'are de altfel, decât cuvinte de ocară pentru societatea modernă: o Sodomă roasă de viermele democratic a lui Monte Cristo!²⁾

Intr'un singur loc pare că ține și d. Popovici, seamă de sufletul modern. Atunci când, voind să combată excesele raționalismului, aduce drept mărturie în contra lui, propriile concluzii ale acestuia. Știința modernă, zice d. Popovici, a ajuns să arate că însăși baza științei se razimă pe un act de credință.

De ce nu se mulțumește d. Popovici cu refutațiile teologice medievale? Pentrucă, probabil, *nu-i mai ajung* nici D-sale și știe că nu vor fi socotite ca îndestulătoare de nimeni în zilele noastre. Chiar combătând știința, tot pe ea trebuie să te razimi!

Așa este însă cu toate părțile ce compun sufletul nostru modern. Ajungem, înfârșit la lupta d-lui Popovici în contra democrației vremurilor noastre.

Societatea de azi suferă de rele, cari nu pot fi înlă-

¹⁾ Observăm în treacăt că naționalismul nu ese opusul democrației și de aceia este greșit să zici „Naționalism sau democrație“. Lăsând la o parte urmările cari se pot trage din afirmările noastre din prezenta monografie și cari toate aduc mărturie în contra acestei opoziții, mai relevăm un fapt, un ideal... Câți nu vorbesc astăzi în Europa de o *Europă* viitoare, internațională, dar aristocratică!?

²⁾ Oameni, pe cari d. Popovici îi condamnă, zic cu toate acestea că un ideal care n'a început să se realizeze sub ochii noștri chiar, nu merită să ne ocupăm de el!

turate decât printr'o interiorizare a acestor rele chiar, prin incorporarea lor într'un sistem nou de viață, un sistem, o viață care să le cuprindă și satisfacă, dar care să le și depășească. Am văzut că așa este cu știința. Cum stau acum lucrurile cu democrația? *Ce este democratismul, în mijlocul realității de astăzi?*¹⁾ Un rest de putere, ~~un~~ abuz de putere, o parte din bunul nostru de eri și alta din mărirea noastră de mâine.

Democratismul are drept miez singura valoare din trecut, care se mai ține încă în picioare: bunătatea, înfrățirea creștină. Toate celelalte valori sunt moarte, sau pe moarte. Cine nu vorbește azi de un „faliment“, falimentul științei, falimentul religiei, a-l democrației, s'a pronunțat chiar expresia de „baneruta naționalismului“!? În Franța!

Vechiul echilibru, din care eșise cultura trecutului, s'a rupt și diferitele părți ale sufletului nostru, cad de oboșală, în momentul când se credeau mai libere²⁾. Libertatea lor înseamnă dispariția centrului de viață care le ținea legate, înseamnă dispariția echilibrului pe care și-l făceau diferitele funcțiuni ale vieții — înseamnă, deseori, îngenunchierea vieții în fața uneia din funcțiunile ei, înseamnă secătuirea vieții,

¹⁾ Intr'o lucrare prezentată seminarului de istoria economică dela facultatea de științe sociale din Geneva, am căutat să arătăm, sunt vreo 6 ani de atunci, că ideea de proprietate s'a desvoltat, în Franța, începând dela invazia barbarilor, pe măsură ce creștea ideea de libertate și fraternitate omenească. Cu cât omul stăpânea mai puțin pe om, cu atât el se îndreptă mai mult înspre lucruri. Dacă primești binele proprietății individualizate, urmează că ai să primești și punctul de plecare al acestui fapt, ideea libertății individuale, dela care apoi nu mai este decât un pas până la egalitarismul modern. Că liberalismul a făcut acest pas, vina nu este, vom vedea, a democrației, sau numai a ei.

²⁾ Aceste transformări au loc în toate domeniile vieții și nu sunt datorite cutărui sau cutărui factor în special. Important este însă că cea mai mare parte dintre savanți, indiferent de nuanța teoretică la care aparțin, recunosc existența acestor transformări, profunzimea acestor transformări și necesitatea internă a unei sinteze nouă. Dăm aci părerea lui Lamprecht în această privință: „Unsere Zeit steht unter dem Zeichen einer starken Fortbildung des geistigen Lebens. Sehr begreiflich. Die letzten Jahrzehnte haben aus der völligen Wandlung des Wirtschaftslebens der europäischen und der amerikanischen und fast auch schon eines Teiles der ostasiatischen sowie der australischen Welt wie aus den allgemeinen Beziehungen, die heute alle Kontinente miteinander verbinden, ungeheure Summen neuer Reize ausgelöst, deren Gesamtheit nun durchdrungen und zur Grundlage einer neuen Welt von allgemeinen Vorstellungen und sittlichen Idealen ausgebaut werden muss. Da krachen denn vor allern die hergekommenen Institutionen der geistesleben in den Fugen; und kaum eine unter ihnen besteht, deren Umänderungsbedürftigkeit nicht proklamiert würde“. Karl Lamprecht, „Rede bei Übernahme der Rektorats der Universität Leipzig am 31 Oktober. 1910, in, „zwei Reden zur Hochschulreform“, 1910, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin.

însemnă ruina chiar a acelei funcțiuni dominante. Așa muri știința raționalistă. Atotputernică în secolul al XVII și al XVIII, ea fu îngenuchiată în a-l XIX-a și de către cine? De către viață zice Nietzsche, de către viața care caută să ajungă la o unitate nouă și care începù prin a nega funcțiunilor particulare, pretențiunile lor absolutiste. Negarea întinsă la toate domeniile vieții constitui, după Nietzsche *nihilismul* modern: semnul slăbiciunii noastre prezente și începutul puterii de mâine.

Ei bine, numai o valoare se mai ține încă în picioare, numai o valoare, din cele vechi mai poate da adăpost omenirii și această valoare este dragostea creștină, transformată în egalitarism în zilele noastre. Până și dușmanii socialismului zice Nietzsche, până și individualiștii tot urmași ai idealului creștini sunt și ei. Individualismul este teoria în care individul . . . „setzt sich *nicht als Person* in gegensatz, sondern bloss als Einzelner; es vertritt alle Einzelnen gegen die Gesamtheit — Das heisst: er setzt sich instinktiv *gleich* an mit jedem Einzelnen“ Taschen — Ausgabe — Werke X, 42).

Egalitarismul trase foloase din lipsa aceasta de orientare metafizică, socială a omului modern. Deasupra mormântului vechei culturi și neîmpedicat acum de niciunul din factorii cari altădată micșorau puterea moralei creștine, factorii cari atunci contribuiau la alegerea, la stratificarea societății, la înjghebarea unei piramide culturale, neîmpedicat de vreo concepție filosofică profundă, de o credință întinsă și justificată în valorile așa zișilor „conducători“, . . . egalitarismul — urmând creștinismului — puse mâna pe omul întreg și se încearcă azi să-l vâre cu totul în cadrele concepției lui unilaterale. Un abuz de putere!

Dar să nu uităm, că el, ca și știința, ca și scepticismul nostru, ca și disprețul nostru față de „autorități“, față de . . . aristocrațiile nevolnice ale trecutului, este o parte din binele nostru de azi și una din binele nostru de mâine, *este baza unei aristocrații a sfertărei, a productivității* . . . Democratismul este în noi, în sufletul nostru a-l tuturor și întocmai cum fu cu știința, el nu va fi învins de cât *depășindu-l*.

Sunt scriitori cari văd chiar un bine, în faptul întinderii socialismului: el va contribui, zic ei și el, la strângerea rândurilor elementelor alese, el va obliga aristocrația viito-

rului să-și facă apariția, el va întări aristocrația democrației de mâine. Democratismul va cădea, ca orice lucru, din cauza „greșelilor“ lui, din cauza exagerărilor lui, exagerări cari vor chema la viață, întocmai cum fu cu știința, pe celelalte elemente ale vieții, cari vor înfrâna și puterile acestei funcțiuni a vieții omenești. Înfrâna, dar nu distruge! Numai satisfăcându-l, aristocrația viitorului se va putea întări și ridică pe baze largi și corespunzătoare timpului¹⁾. Nu „nimicind“ democratismul, nu prezentând *acest* program tinerimei, vom putea deschide drumul culturii viitorului, ci înjghebând sufletul, viața în care să poată intra, ca părți constituante și știința și democratismul modern..., muncind numai, *ridicându-ne pe noi* vom putea învinge piedicile pe cari le întâlnește astăzi cultura. Acesta este idealul care trebuie pus înaintea tinerimei, căci el este cel care formează centrul rodnic al nevoilor noastre de acum. Tinerimea prezentă are înaintea ei sarcina nespus de mare de a găsi un nou echilibru sufletesc, de a transforma puterea de negare a timpurilor noastre într'o putere de afirmare, de a clădi pe dincolo de limitele pe cari le punem noi azi „valorilor“ absolute din secolii trecuți, o sinteză viețuitoare, o sinteză contopită cu însăși viața, o sinteză în care „limitele“ pe cari noi le dăm azi valorilor de cari vorbeam, să se transforme în *condiții de armonie*, condiții impuse de faptul existenței acestei vieți unitare.

Democratism? Răul cel mare nu este tăria democratismului, ci slăbiciunea celor ce ar fi să ia în mână conducerea vieții de mâine și a celei de azi, *slăbiciunea lor fizică, metafizică și socială, micimea lor*, răul cel mare e slăbiciunea fizică, dar mai ales, azi, slăbiciunea metafizică, socială, micimea sufletului poporului întreg, popor care începe să nu

¹⁾ Politica aceasta, au practicat-o Englezii. „The profound and real difference between the philosophy of democracy and the philosophy of aristocracy is that the former emphasizes the identity of men, and the latter the diversity of men. The one makes democracies, the other makes monarchies. But men are all alike, and they are all unlike, and either proposition, carried to its extreme, defeats itself; in the former liberty becomes licence, and in the latter order becomes despotism. The pendulum swings back and forth between the two extremes, and down to this day the English have succeeded in reconciling the claims of both philosophies, and of keeping the peace between them. Their gift of the solution of the problem of government to mankind rivals the great gift of Art by the Greeks, and of Law by the Romans“ (Price Collier. Op. cit. 63—64).

mai poată crede, nici el, în valorile cele vechi, în valorile metafizice, sociale... ale trecutului și noi n'am găsit, n'am știut găsi un alt ideal, care să-l poată subjuga, n'am putut duce o vieță care să-l poată prinde, *așa cum este el democrat*, în complexul unui sistem de vieță, din care să nu lipsească nici știința, dar nici credința, nici democratismul desăvârșit, dar nici aristocratismul, etc..... și desperați, ne-am pus să învățăm pe deasupra capetelor noastre fantoma naționalismul și drept orice opoziție, în contra democratismului, a *vieței*, am început să scoatem măștile tradițiilor trecutului, conservate cu sfințenie de dușmanii timpurilor posteroare lui 48!. „Cortegiul“ nu putea fi găsit decât minunat, de toți aceia cari nu voesc nici să moară, dar nu pot, nici să trăească: reprezentanții oficiali ai valorilor de tot soiul pe care ni le-a înmănat o civilizație, a cărei baze erau altele decât cele pe cari și-le ridică vremurile noastre.

Indrumătorii noștri de azi ar trebui să nu uite că principiul mântuirii nu se găsește în restabilirea *formelor* vechi, ci în crearea *conținutului* trebuitor oricărei forme viețuitoare, *nu în autoritatea*—de orice natură—moartă pentru noi, a trecutului, *ci în munca*¹⁾ din care va trebui să iasă stratificația societății viitorului.

Rezumând întreaga lucrare putem zice că naționalismul d-lui Popovici este un *ideal formal*, că, apoi, în instituțiile pe care D-sa le studiază, d. Popovici *trece cu vederea peste principiul activ* al acelor instituții și că, în sfârșit răul pe care D-sa vrea să-l înlăture din mijlocul nostru, ca fiind o simplă consecință a raționalismului, este singura *vieță* pe care o găsim în scrierea sa și ca atare nu putea avea loc, nu putea fi înglobată în coprinsul autoritar, sec și întunecos al formalismului naționalist, reprezentat de d. Popovici.

¹⁾ Un prieten îmi spunea că „sborul“ lui Vlaicu a făcut la Blaj căf tot restul serbărilor. Un semn pentru filosofi naționalismului! Sora lui Nietzsche îmi povestește un fapt analog: niciodată, spunea ea, nu mi-a plăcut să mă amestec cu „masa“, cu reprezentanții „națiunei“, dar când a răușit Zeppelin m'am simțit una cu poporul german.

ANEXĂ

În numărul din Martie trecut al revistei „*Die Tat*“, — Verlag die Tat, G. M. B. H. Leipzig —, se găsesc două articole, în parte contradictorii, dar cari sunt în același timp și întregirea unuia prin altul, articole pe cari le dăm în rezumat, având în vedere importanța ce ele pot avea pentru toți aceia cari urmăresc mișcarea de unificare a lumii moderne, eforturile pe cari aceasta le face ca să găsească un drum sau un scop conforme cu felul ei de a fi și în stare să-i umple vieța. Primul articol este intitulat „*Kultur und Deutschtum*“ și este datorit primarului Konrad Mass (Görlitz); al doilea este scris de August Horneffer, — fratele fondatorului revistei — și este intitulat „*Die deutsche Eiche*“.

I. „**Kultur und Deutschtum**“. Mass, autorul articolului, crede că revista condusă de Horneffer are dreptate când zice că lumea din afară, „natura“, știința naturei este prea plină de contradicții și de nepăsare față de om, spre a nu ne întoarce amărâți din mijlocul ei. Crede și el că mântuirea omenirii nu poate veni decât dela adâncirea și armonizarea vieții, a sufletului nostru, a *noastră* într'un cuvânt, dela puterea cu care vom îndrepta privirile noastre spre bazele comune ale culturii omenesci.

— Dar cari sunt „bazele“ culturii? Revista „die Tat“ se ocupă și ea de contradicțiile de cari sunt pline azi religia, filozofia, arta, vieța socială și voeste să provoace discuții cât mai întinse, participări cât mai numeroase, spre a constrânge în chipul acesta conștiința modernă să-și găsească și să spue cuvântul ei de ordine, spre a ajunge la fixarea unui scop în măsură de a conduce și înălța, în mare și în mic, întreaga noastră vieță.

Masa poporului însă, zice Mass, nu poate încă înțelege astfel de discuții. Unitatea tendinței și a scopului nu poate fi deci obținută plecând dela discuțiile provocate de intelectuali; unitatea tendinței și a scopului nu poate fi realizată decât dacă vom pleca de jos, dela sufletul poporului chiar. Poate că peste mii de ani vom putea vorbi de o cultură universală, cu baze raționale, se poate, dar până atunci vieța de jos este prea puternică și noi nu avem altă putere dela care să pornim spre a desăvârși avutul nostru sufletesc, creațiunile celor de sus. Vieța de jos însă este încă și va mai fi așa multă vreme, dacă nu întotdeauna, fragmentată, împărțită în centre, grupuri... naționale, așa că, *acum* cel puțin, cultura nu poate exista decât pornind dela aceste parcele, naționalismul rămâne, până la venirea altor vremuri, singura bază adevărată a culturii.

— Adevărata educație trebuie să propage deci dragostea de neam și dorința de a-l înălța. Așa trebuie să gândească tot poporul, tot. Așa ar trebui să fie, dar nu este așa. De sus, până jos poporul german s'a îndepărtat de trunchiul care l'a susținut până acum.

„Stăm noi Germanii, de fapt, așa de rău?”

— „Eu cred că da!” ... Poporul nostru, compus din 12 milioane de familii are în mijlocul lui 3 milioane și $\frac{1}{2}$ de socialiști, de oameni cari se gândesc mai mult la partidul lor internațional, decât la neamul lor. În mijlocul nostru crește ura contra principilor, noi, Germanii de astăzi, ne rușinăm apoi de înflăcărarea idealistă proprie Germanului, înflăcărare care mai mult ca altceva în lume, ne-a împins la fapte mari. Sexele se confundă și ele din ce în ce mai mult, bazele familiei se prăbușesc, în artă și literatură dăm întâetate operilor străine, gândul nu ne este decât la bani, noi nu mai cunoaștem vieța concentrată, bucuria adâncă, fericirea sufletească.

— Și cum ar putea fi altfel, se întrebă Mass, cu sistemul nostru de educație?! Școalele primare sunt, ce e dreptul, bune. Odată eșit din școală însă, tineretul este lăsat în voea lui și el nu apucă de obicei pe calea cea mai bună! Incât privește apoi școalele superioare, ele sunt alcătuite pe baze umaniste, au drept cadru general studiul antichității și în orele libere, lăsate de acest studiu, se dă copilului o

În drumare practică, în vederea reușitei în mijlocul vieții moderne. Cum însă viața antică își avea armonia ei, unitatea ei, unitate în care faptele moderne nu pot intra¹⁾ întreaga educație se resimte de lipsa aceasta de unitate a școlii noastre.

— În afară de școală lucrurile nu stau mai bine. Influențele romane, orientale, franceze, italiene, spaniole ne-au impetritat trecutul; influențele americane și engleze ne subjugă prezentul. Prințul nostru moștenitor avea dreptate când ne spunea la Königsberg, că trebuie să avem mai multă mândrie națională. Limba noastră e plină și ea de cuvinte streine și noi nu ne rușinăm să desfășurăm înaintea streinătății întinsul slăbiciunii noastre morale, procesele provocate de necurătenia unora dintr'ei noștri (homosexualitate, etc...).

— Fizicește, deasemenea, dăm înapoi: statisticele armatei ne-o dovedesc.

— Politicește am ajuns să fim nebăgați în seamă, în chestia Marocului, de ex., pe câtă vreme Bismark făcuse din Berlin centru activității diplomatice.

— Până și în religie sufletul nostru a fost și este divizat, nehotărât. Că supus / streinului, ve. Nenorocul este vechiu aci. Am luat o religie orientală, neconformă cu spiritul nostru german, religia iubirii fără margini. Oamenii noștrii însă, oamenii noștri mari, Bismark și Luther au fost oameni cari au iubit, da, dar ei știau și să urască la nevoie. Dar aci nu putem schimba nimic deocamdată. Să căutăm cel puțin să nu înăbușim simțimântul religios al copiilor îngreunându-le capul cu povești orientale, neconforme firei noastre. Notăm numai faptul că și în acest domen sufletul nostru, deși pare doritor de ceva mai adânc, mai aproape de el, de o religie, rămâne spânzurat de unele tradiții fără însemnătate pentru el, dăunătoare chiar, dăunătoare căci ele îi omoară frăgezimea, spontaneitatea credinței.

— Stăm rău, așa este, dar nu suntem încă perduți. Oameni ca Luther și Bismark, Goethe și Schiller, Kant și Wagner, sunt Germani și aceasta este mult! Sâmburele poporului nostru este încă german. De două mii de ani, de când Orientalii, Grecii și Romanii au dispărut, Germanii sunt cei cari formează centrul istoriei omenesci. Și apoi azi,

¹⁾ Pomenim aci numai faptul existenței selaviei!

când Papa Pius al X-a ne zvârli în față enciclica lui, azi când *Frenssen* ne dete un roman național, „*Jörn Uhl*“, azi în sfârșit când nenorocirea lui Zeppelin reclamă obolul nostru, poporul german fu unul, unul în simțiri și în fapte, el protestă contra Papei, iubi pe scriitorul neamului lui și ajută pe fiul lui nenorocit, pe Zeppelin cu aceiași ardoare, în toate acestea, cu care Hermann Liberatorul gonise legiunile cuceritoare ale Romanilor. Așa știe Germanul să-și iubească miezul puterii lui, oamenii lui mari. Aceasta să fie deci esența educației: *să învățăm să iubim oamenii mari*, pe aceia cari vin la sute de ani numai, dar cari reprezintă înălțimele la cari poate ajunge neamul nostru, să preparăm fără preget drumul pe care vor trebui să sosească ei.

— Spre a putea lucra în această direcțiune trebuie să cunoaștem natura poporului nostru în întâiul rând și trebuie să știm, apoi să întrebuițăm în educație, cu folos, aceste cunoștințe. Părinții însă, părinții săraci, mai ales în orașe, nu pot face decât puțin în această privință. Școala poate fi, în schimb, folositoare. Ea ne va atrage atenția asupra istoriei, limbei, obiceiurilor neamului nostru, ea ne va învăța să ne întărim și mlădiem trupul nostru. Fără o sănătate mare nimic nu este cu putință. Tineretul să umble mai ales, să colinde țara pe jos, să-și hrănească sufletul în mijlocul câmpiilor și pădurilor, să dea în chipul acesta culturii baza cea mai solidă ce i se poate da: sănătatea și înțelegerea adâncă a naturei. Așa ar trebui procedat în școală și după terminarea școlii. Dacă școala își face însă în mare parte datoria ei, tineretul este însă prea lăsat singur după ce o părăsește. Golul acesta în educație caută acum să-l umple o asociație nouă: „*Deutscher Jugendverband*, condusă de generalul Keim.

— „**Die deutsche Eiche.**“ E drept toți urmărim același scop: *Unitatea vieții poporului german*. Numai că în dosul aceluiași principiu se pot ascunde tendințele cele mai opuse. Apoi, dușmanii aparenti de astăzi pot fi în realitate tovarăși de drum. Așa că este nevoie să precizăm natura tendinței noastre, să vedem cari sunt adevărații noștri prieteni și cari dușmanii.

— Socialiștii, în primul rând, nu sunt neapărat potrivnici curentului nostru. Internaționalismul lor, zice Horneffer,

este un mijloc de luptă, nu un ideal. Lucrătorii sunt, din contră, naționali în toată puterea cuvântului și trebuie să profităm de faptul acesta pentru a ne câștiga simpatiile lor, căci să nu uităm că reușita tendinței noastre culturale atârână în mare parte de faptul de vom putea sau nu câștiga încrederea și sprijinul clasei lucrătorilor. Afară de asta noi credem că un naționalism moderat este mai folositor culturii decât idolitrazarea acestuia. Istoria cel puțin, așa ne învață. Trecutul nostru a cunoscut instituția „anului de călătorii“ a meșteșugarilor; oamenii noștri mari, Dürer, Holbein, Bach, Goethe, Händel, Schiller au câștigat și ei mult umblând printre străini. Tinerimea noastră la rândul ei, trebuie să-și întregască educația adaogând cunoștințelor referitoare la neamul ei, o cunoaștere serioasă a lumii antice și a celei moderne. Pentru ca tinerimea să se poată conduce bine, ea are nevoie, în adevăr, de un exemplu luminos și puternic. Acest exemplu ni-l poate da lumea greco-romană mai bine ca oricare alta. Cunoașterea lumii moderne apoi, ne poate fi și ea de folos. Grecii vechi umblau toate mările și țările și ei aduceau lucrurile străine în țara lor și le fructificau, lucrurile materiale și pe cele sufletești. Așa au făcut și Francezii și așa să facem și noi. Înțelegem și noi că trebuie să luptăm contra străinismului; însă când și cum aceasta este întrebarea. Dacă este vorba de o simplă maimuțarie a lucrurilor streine, râdem și trecem înainte. Dacă este însă vorba de un dor de ideal, ideal pe care viața noastră internă nu-l poate împlini și pe care tânărul îl caută atunci aiurea, afară, în cazul acesta nu putem râde și nici trece înainte. E drept că conducătorii noștri au crezut în genere altfel: ei nu au luat în seamă nevoile sufletești ale tinerimei moderne. De voim acum să readucem aspirațiile tinerimei în mijlocul poporului nostru, să formăm un tot unitar din acesta din urmă, trebuie să stabilim în realitatea actuală o legătură între sufletul tinerimei, între sufletul poporului și nescai ideale în stare de a-i încălzi și pe unul și pe altul și pe amândoi la un loc.

— Este însă naționalismul în stare să fie acest ideal? Satisface el toate întrebările și toate îndoelile noastre? Ce este la urma urmelor naționalismul? Nu știm dacă ar putea răspunde cineva lămurit la întrebarea aceasta din urmă. De

fapt însă Germanul rezolvă *în chip practic* chestiunea: călătorește printre străini și-și adâncește și propia lui viață. În chipul acesta el atinge idealul existenței omenești, punctul de plecare al ori-cărei culturi, căci aceasta cere să ne apropiem de lumea străină și de noi înșine. Amândouă tendințele sunt necesare culturai, după cum amândouă pot fi dăunătoare pentru aceasta. Cel ce umblă prea mult și prin prea multe locuri străine, poate perde tăria credinței, poate deveni sceptic, lăncezitor. Văzând aceste rele, este explicabil că unii dintre noi nu se mai gândesc decât să caute să înrădăcineze din nou tinerimea în pământul neamului. Este însă această din urmă direcție la rândul ei, în totul și cu totul lipsită de rele? Patria noastră este plină acum de „misticism“, de închinăciuni aduse „naturei“, de „artă națională“, de dorința de a ne scobori la „miturile și obiceiurile“ poporului nostru. Așa eră și pe vremea romantismului! Cum a sfârșit romantismul? Printr'o îngenuchiare în fața Romei, printr'un act de renunțare, iar nu prin constituirea unui centru de viață, de activitate rodnică! Nu de geaba ură Bismark, omul realităților, romantismul! Se va zice că timpul nostru este mai energetic, cu mai mult simț practic decât acela în care înflori romantismul. Tocmai! Ostenit de prea marile străduințe practice și fără nici un sprijin sufletesc, omul modern este mulțămît când unul de seama lui Wagner, îl duce, cântând, la picioarele papei, îl adoarme cu miroaturi de tămâie și întonări de psalmi, de cântări de pocăință și nu-i cere nici o efortare, nici o conlucrare!

— Nu. Să îndepărtăm noțiunile neguroase, adormitoare, să învățăm poporul nostru să vadă realitatea așa cum este, plină de compromise, să-l deprindem să poată lua din plinul vieții lui și în mijlocul acestei realități, hotărâri îndrăznețe, voioase, în' armonie cu lumea faptelor, siguri fiind că în dosul întregului cult al „eroilor germani“, al „zeilor trecutului“, al întregii mistificări moderne, nu este decât un drum deschis, drumul renunțării de sine, drumul luat de Parsifal, drumul Romei, drumul sfârșitului.

— Condamnăm noi ideea naționalistă? Nu. Aspirațiile ei sunt și ale noastre; noi voim numai să ne ferim de relele beției extremelor. Și iarăși zicem: să privim realitatea drept în față, să înlăturăm misticismul romantic prin mijlocul unei

activității practice, prin *educație*. Astăzi tinerimea este răzleață, fără legături cu oamenii formați și abia a început să se vadă apoi că adevărata educație ar trebui să înceapă la etatea când copii părăsesc școala. Dar astăzi copiii sunt îndopați în școli cu religie și patriotism, adică cu lucruri ce n'au nici un înțeles pentru ei și odată ce ei au părăsit școala, au sufletul gol și nu știu nici să practice ceia ce le-ar fi fost drag: jocul. Vedeti, asta ar trebui în primul rând: comunități de joc, de întreceri, de călătorii, de cântece, de *exerciții ritmice*. Ritmul inobilează, mai mult ca orice, pe om, jocul, cântecul și ritmul în general fac din el o ființă desăvârșită și mândră.

— Jocuri și cântece comune de la 14 la 18 ani. Și pe urmă? De la 18 ani în sus începe educația în vederea putinței de a crea o familie și de a fi un cetățean bun. Familia, mai ales la lucrători, nu mai poate da această educație; ea ar putea însă fi făcută de către corporațiile muncitorești. Acestea însă, își mărginesc câmpul de activitate în domeniul politic. Vom putea noi sustrage tinerimea, cum vrea Mass, de sub influența luptei de clasă? Nu. Ar fi chiar nenatural ca un tânăr să nu fie părtașul ideilor și luptelor tovarășilor lui. Vom putea însă arăta tinerimei că germanismul și internaționalismul socialist sunt două lucruri cari se opun și vom putea apoi ridica atât de sus pe muncitor, încât el să poată înțelege că lupta de clasă poate subzista, ca parte constitutivă, în mijlocul unui ideal național. Cum vom putea ajunge aici? Creiând asociații în afară de clasele sociale. Lucrul este cu putință. Existența confesiunilor, religiilor ne-o dovedește. Conștiința unui ideal mare tocește colțurile prea eșite ale pretențiunilor unei clase¹⁾. Creștinismul nu mai poate îndeplini acest rol: preoții sunt considerați astăzi drepti agenții bogăției. Cuvântul de ordine îl poate da numai o asociație, o religie necreștină, o asociație care să poată fi deschisă oricui și oricărei clase. Socialiștii chiar doresc un ideal comun, un ideal în afară de veșnica luptă pentru hrană, pentru nevoile clasei. Să nu uităm însă că

¹⁾In Anglia, la jocurile de Duminecă, la sporturi ia parte lordul alături de cel din urmă țaran. De altfel Anglia este singura țară modernă în care democrația este o realitate și în care ideea aristocratică are rădăcini adânci în sufletul întregului popor. V. J. B.

aceste asociații nu vor putea răuși decât lăsând lucrătorului deplină libertate în ceiace privește activitatea lui politică. Fiecare să aparțină cărui partid va voi el. Aci, în asociația religioasă a viitorului, omul de atunci va unifică și armoniză gândirea, simțirea, într'un cuvânt vieța lui în așa fel, încât lupta de clasă chiar, se va înclina — perzistând cu toate acestea — în fața idealului comun al culturii. Și atunci cultura va fi unitară, *va exista*.

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
Prefață	5
Impărțirea lucrării	9
<i>I. Idealul:</i>	
1) Naționalismul este filosofia vieții	11
2) Naționalismul față de celelalte doctrine	23
3) Forma în care se realizează naționalismul: stat sau cultură?	25
<i>II. Faptele:</i>	
A. Ce părere are Românul despre natura omenirii:	29
1) Românul știe că știința nu ajunge	30
2) Românul știe că fără credință și fără creștinism nu se poate	33
3) Românul știe că trebuie să respecti firea poporului	36
4) Românul știe că trebuie să respecti clasele neamului tău și ceiace este la baza lor, adică lupta, fără a nedreptăți pe cei slabi	41
5) Românul știe că trebuie să ai școală și presă națională	44
B. De ce a apucat Românul pe drumuri lăturalnice, pline de răutate? Cauza este democrația	52
<i>III. Acțiunea:</i>	
Lupta contra democrației	55
<i>Anexă:</i> Păreriile lui Konrad Mass și ale lui August Horneffer asupra naționalismului	63

DE ACELAȘ AUTOR:

- „*Bazele economice ale protecțiunii*“—(Revista albă) 1905, Genève.
Dr. Virgile Barbat und Dr. Eleutheropulos — „*Der VII. Kongress
des internationalen Instituts für Soziologie (institut inter-
national de sociologie)*“. Sonderabdruck aus der Monats-
schrift für Soziologie. 1909. F. Eckardt Leipzig.
„*Nietzsche, tendances et problèmes*“. 1911—Rascher & C-ie—Zürich
und Leipzig.

ÎN CURÂND:

- „*Viața Spiritului după Rudolf Eucken*“

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ERATĂ

Pagina 6, rândul 4 de jos, în loc de *pune*, a se citi *propune*.

„ 11, rândul 28 de sus, în loc de *el*, a se citi *D-sa*.

„ 18, rândul 10 de jos, în loc de *el*, a se citi *D-sa*.

„ 21, rândul 22 de sus, în loc de *la care ea a ajuns formalismul...*

a se citi *la care ea a ajuns, formalismul*.

Pagina 22, rândul 10 de jos, în loc de *decât naționalismul și dacă...*,
a se citi *decât naționalismul; dacă...*

Pagina 28, rândul 3 de sus, în loc de *formulele*, a se citi *formele*.

„ 31, rândul 14 de jos, în loc de *el* a se citi *D-sa le*.

„ 32, rândul 25 de sus, în loc de *el* a se citi *D-sa*.

„ 45, rândul 2 de jos, în loc de *el* a se citi *D-sa*.

„ 48, rândurile 16 și 17, în loc de *Dar D sa știe, totuși ne și
spune așa ceva (374). D-sa...*, a se citi *Dar D-sa știe totuși, ne și spune așa
ceva (374), D-sa...*

Pagina 51, rândul 9 de jos, în loc de *el* a se citi *D-sa*.

„ 58, rândul 6 de sus, în loc de *Un rest de putere. Un...*, a se citi
Un rest de putere, un.

Pagina 61, rândul 15 de sus, în loc de *care* a se citi *cari*.